

Slovenčina v kocke pre deviatakov

Ale aj pre ostatných žiakov ZŠ, ktorí si chcú oživiť, doplniť, utvrdiť, overiť svoje vedomosti zo slovenčiny. Teda je určená aj vám. V tomto materiáli nájdete potrebné informácie, ktoré vám pomôžu získať istotu pri riešení rôznych úloh, problémov a situácií v ústnej i písomnej komunikácii.

Zostavila Marta PODHRADSKÁ
4. doplnená a upravená verzia

Lehnice 2018

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

OBSAH (pre rýchlu a efektívnu orientáciu v texte)

HLÁSKOSLOVIE (FONETIKA)	6
Hlásoky	6
Delenie (samohlásky, spoluhlásky)	6
Spodobovanie	6
Výslovnosť spoluhlásky v	6
Výslovnosť predložiek	6
PÍSANIE i/í y/ý v domácich (slovenských) slovách /postupnosť krokov/ ..	7
Zopakuj si pre istotu vybrané slová!	7
Slová s ypsilonom po spoluhláske l	7
Vzory (podstatné mená, prídavné mená...)	8
Všetko o prozodických (zvukových) vlastnostiach reči	9
Prízvuk	9
Dôraz	9
Prestávka (pauza)	9
Melódia	9
Rytmus	9
Tempo	9
Sila hlasu	9
Interpunkčné znamienka.....	9
Kedy a kde ich používame?	9
Bodka	9
Výkričník	10
Otáznik	10
Tri bodky	10
Lomka	10
Apostrof	10
Čiarka	10
Bodkočiarka	10
Dvojbodka	10
Pomlčka	10
Spojovník	10
Úvodzovky	10
Zátvorky.....	10
NÁUKA O SLOVNEJ ZÁSObE (LEXIKOLÓGIA).	11
Slová podľa významu	11
Slovná zásoba	11
Plnovýznamové a neplnovýznamové slová	11
Jednovýznamové slová	11
Viacvýznamové slová	11
Homonymá (rovnozvučné slová)	11
Synonymá (rovnoznačné slová)	11
Antonymá	11
Druhy slovníkov	11
Slová podľa citového zafarbenia	11
Slová s citovým zafarbením (expresíva)	11
Slová podľa dobového výskytu	12
Historizmy	12
Archaizmy	12
Zastarané a zastarávajúce slová	12
Neologizmy	12
Slová podľa pôvodu	12
Slová cudzieho pôvodu	12
Zdomácnené slová.....	12
Internacionalizmy	12
Cudzie slová	12

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

Slová podľa štylistickej príslušnosti	12
Hovorové slová	12
Odborné termíny	12
Knižné slová	12
Básnické slová (poetizmy)	12
Slová podľa spisovnosti	12
Spisovné slová.....	12
Nespisovné slová.....	12
Nárečové slová	12
Slangové slová	13
Slová (pomenovania) podľa počtu slov	13
Zmeny v slovnej zásobe	13
Tvorenie nových slov	13
Odvodzovanie slov	13
Skladanie slov.....	13
Skracovanie slov	14
Prenášanie významu slov	14
Spájanie slov do viacslovných pomenovaní.....	14
Frazeologické jednotky.....	14
Preberanie cudzích slov z iných jazykov	14
<u>TVAROSLOVIE (MORFOLÓGIA)</u>	15
Slovné druhy podľa ohybnosti.....	15
Slovné druhy podľa významu	15
Slovné druhy podľa vetnočlenskej platnosti	15
Podstatné mená	15
Rozdelenie podstatných mien	15
Čo určujeme pri podstatných menách (gramatické kategórie)	15
Vzory podstatných mien.....	15
Vzory pomnožných podstatných mien.....	16
Vzory zvieracích podstatných mien mužského rodu	16
Vzory cudzích podstatných mien	16
Podstatné mená mužského rodu – špecialitky!	17
Podstatné mená ženského rodu – špecialitky!	17
Podstatné mená stredného rodu – špecialitky!	17
Cudzie nesklonné podstatné mená	18
Prídavné mená	18
Druhy prídavných mien.....	18
Gramatické kategórie prídavných mien	18
Vzory prídavných mien.....	18
Stupňovanie prídavných mien	18
Zámená	19
Delenie a skloňovanie zámen	19
Ako fungujú zámená	20
Čo určujeme pri zámenách	20
Pozor na pravopis zámen	20
Číslovky	21
Rozdelenie čísloviek	21
Čo určujeme pri číslovkách	21
Skloňovanie a písanie čísloviek	21
Základné číslovky	21
Radové číslovky	21
Násobné číslovky	22
Druhovú číslovky	22
Pravopis čísloviek	22
Slovesá	22
Zvratné a nezvratné slovesá	22

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

Plnovýznamové slovesá	22
Neplnovýznamové slovesá	23
Slovesné tvary	23
Jednoduché slovesné tvary	23
Zložené slovesné tvary	23
Určité slovesné tvary	23
Neurčité slovesné tvary	23
Slovesné gramatické kategórie	23
Osoba	23
Číslo	23
Čas	24
Slovesný spôsob – oznamovací, rozkazovací, podmieňovací	24
Slovesný vid – dokonavý, nedokonavý	24
Slovesný rod činný, trpný	24
Z pravopisu sloves	24
Zhoda podmetu s prísudkom pri vykaní	24
Písanie i/y v slovesných tvaroch	24
Výnimky z rytmického zákona	24
Príslovky	25
Predložky	25
Spojky	25
Častice	26
Citoslovčia	26
<u>SYNTAX (SKLADBA)</u>	26
Veta	26
Členenie viet	26
Vety podľa zámeru hovoriaceho	26
Vety podľa zloženia	26
Vety podľa členitosti	26
Slovosled, vetosled	26
Významová stavba vety	27
Gramatická stavba vety	27
Rytmický činiteľ	27
Sklady	27
Prisudzovací sklad	27
Určovací sklad	27
Priraďovací sklad	27
Základné (hlavné) vetné členy	28
Prísudok	28
Podmet	28
Vetný základ	28
Rozvíjacie vetné členy	28
Predmet	28
Príslovkové určenie	28
Prívlastok	29
Prístavok	29
Vytýčený vetný člen	29
Písanie čiarky v jednoduchvej vete	29
Jednoduché súvetie	29
Písanie čiarky v jednoduchom súvetí	30
Zložené súvetie	30
Písanie čiarky zloženom súvetí	30
Členský a vetný zápor	30
Priama reč	31
Uvádzacia veta na začiatku	31
Uvádzacia veta na konci	31

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

Vložená uvádzacia veta	31
SLOH (ŠTYLISTIKA)	31
Jazykové štýly	31
Štýlotvorné činitele	32
Ako vyjadrujeme city	32
Komunikácia (verbálna) a neslovná (neverbálna)	32
Slohové postupy a útvary	33
Rozprávací slohový postup	33
Opisný slohový postup	33
Informačný slohový postup	33
Výkladový slohový postup	33
Niektoré slohové útvary	33
Opis	34
Odborný opis.....	34
Karikatúra	34
Charakteristika	34
Výklad.....	34
Úvaha	35
Úradný list	35
Dotazník.....	35
VÝVIN SLOVENSKEHO JAZYKA	35
Príručky a slovníky	35
Slovenčina v rodine slovanských jazykov	35
Slovenská abeceda	36
Latinka	36
Slovenčina ako národný jazyk a jeho podoby	36
Spisovný slovenský jazyk	36
Vývin spisovnej slovenčiny (18.-20. stor.)	36
Nárečie	36
Hlavné rozdiely medzi nárečiami	37
Spisovné slová	37
Nespisovné slová	37
NÁUKA O JAZYKU	37
Jazyk. Jazykoveda. Členenie jazykovedy	37

*Želám vám veľa úspechov, trpezlivosti a vytrvalosti
na ceste za objavovaním tajomstiev slovenčiny.*

Marta Podhradská

HLÁSKOSLOVIE (FONETIKA)

HLÁSKY

❖ **samohlásky** delíme na:

krátke: a, e, ä, i/y, o, u

dlhé: á, é, í/ý, ó, ú

dvojhlásky: ia, ie, iu, ô

❖ **spoluhlásky** delíme podľa pravopisu na:

tvrdé: d, t, n, l, h, ch, k, g

mäkké: ď, ť, ň, ľ, ž, č, š, dž, c, dz, j

obojaké: b, m, p, r, s, z, v, f

podľa znelosti na:

znelé párové:	b	d	ď	dz	dž	g	h	z	ž	v
neznelé párové:	p	t	ť	c	č	k	ch	s	š	f
zvučné (nepárové):	m	n	ň	l	ľ	r	j			

- slabičné (slabikotvorné): l, ľ, r, r (vlk, vĺca, krk, krdeľ)

SPODOBOVANIE

Niektoré spoluhlásky sa **pri vyslovovaní inak píšú a inak vyslovujú**. Hovoríme, že sa **spodobujú**. Spoluhlásky, ktoré sa vo výslovnosti prispôsobujú, tvoria dve skupiny: **znelé a neznelé** spoluhlásky. Vytvárajú medzi sebou páry – preto ich voláme **párové** spoluhlásky. **Spoluhlásky z párov si môžu vymieňať výslovnosť – spodobujú sa (vráť sa o 8 riadkov↑).**

Spodobovanie nastáva:

- na začiatku slova – **vták v/f**
- vo vnútri slova v predpone (**roz**kázať **z/s**, **bez**cenný **z/s**, **po**dchod **d/t**) alebo pred príponou (**ba**bka **b/p**, **Jo**žko **ž/š**, **de**dko **d/t**)
- na konci slova pred prestávkou – **je**ž **ž/š**, **Po**ď! **ď/ť**...
- na hraniciach slov pri splývanej výslovnosti: Výť**a**h stojí **h/ch**

Keď je **na konci slova znelá spoluhláska** a nasleduje **pauza** alebo **slovo začínajúce neznelou spoluhláskou** vyslovuje sa **ako neznelá**. Napr. **lo**ď pláva – **ď/ť**, **sne**h sa topí – **h/ch**, **mozog** pracuje – **g/k**...

Keď **vo vnútri slova po znej spoluhláske nasleduje neznelá**, vyslovuje sa **ako neznelá**. Napr.: **ža**bka – **b/p**, **nô**žka – **ž/š**, **je**dzte – **dz/c**...

Keď je **vo vnútri slova neznelá spoluhláska** a **za ňou** nasleduje **znelá spoluhláska** vyslovuje sa **ako znelá**. Napr.: **vá**šmu – **š/ž**., **pro**sba – **s/z**, **ko**sba – **s/z**

Výslovnosť spoluhlásky v

- vyslovuje sa **ako v** na začiatku slova, ak nasleduje **samohláska** alebo **zvučná spoluhláska** (**v**oda, **v**last', **v**äzeň, **v**nem, **v**rch...)
- vyslovuje sa **ako u** na konci slova (**kr**v, **chlapco**v **pr**v) a **vo vnútri slova**, ak nasleduje **neznelá spoluhláska** (**die**vča, **hlá**vka, **no**vší, **lo**vcí...)
- ako **f** na začiatku slova, ak nasleduje **neznelá spoluhláska** (**v**čela, **v**chod, **v**pád, **v**tedy, **v**šetci...)

Výslovnosť predložiek

- ❖ **z** ako **s** pred neznelými spoluhláskami **z** pivnice, **z** teba, **z** kopca,
- ❖ **s** ako **z** pred samohláskami a znelými spoluhláskami **s** oknom, **s** bratom, ...
- ❖ **so** ako **zo** vždy, ak nestojí pred osobným zámenom **so** sestrou, **so** školou...
- ❖ **so** ako **so** pred osobným zámenom **so** mnou
- ❖ **k** ako **g** pred samohláskami a znelými spoluhláskami **k** otcovi, **k** vode...
- ❖ **ku** ako **gu** vždy, ak nestojí pred osobným zámenom **ku** kostolu, **ku** mame...
- ❖ **ku** ako **ku** pred osobným zámenom **ku** mne

PÍSANIE I/Í Y/Ý V DOMÁCICH (SLOVENSKÝCH) SLOVÁCH (postupnosť krokov)

1. Najprv zisti, či sa **i/y** nachádza **vo vnútri** slova alebo **v koncovke** slova!
2. Ak je **i/y** **vo vnútri slova**, rozhodneš sa podľa toho, za akou spoluhláskou nasleduje. Pamätaj si, že:
 - po **mäkkej spoluhláske** nasleduje **vždy mäkké i/í** (jota)
 - po **tvrdej spoluhláske** nasleduje **vždy tvrdé y/ý** (ypsilon)
 - **Pozor! Po obojakej spoluhláske** môže byť **i,í/y,ý**. Pri rozhodovaní ti pomôžu **vybrané slová**. Ak sa slovo nachádza vo vybraných slovách alebo v slovách od nich odvodených, napíšeš **y/ý**. Keď slovo **nie je vo vybraných slovách**, napíšeš **mäkké i/í**.
3. Ak je **i/y** **v koncovke slova**, riadiš sa **vzorom**, podľa ktorého slovo skloňuješ!

ZOPAKUJ SI PRE ISTOTU VYBRANÉ SLOVÁ!

Vybrané slová po B

by, aby, keby, byť, bystrý, Bystrica, Bytča, byť (existovať), bydlisko, bývať, dobytok, obyčaj, obyčajný, kobyla, býk, bylina, byvol, dobyť (hrad), bytosť, byť, bydlisko, bystrina, obývať, obyvateľ, prebývať, zbytočný, výdobytok, dobýjať

Vybrané slová po M

my, mykať, pomýkov, odomykať, zamykať, odmykať, mýliť sa, mýlka, omyl, myslieť, myseľ, myšlienka, zmysel, výmysel, priemysel, myť, umyť, umývať, pomýje, mydlo, Myjava, smyk, priesmyk, šmýkať sa, šmyk, myš, mýto, hmýriť sa, hmyz, žmýkať, mys, vymyslieť

Vybrané slová po P

pyšný, pýšiť sa, pýcha, prepych, pýtať sa, opýtať sa, vypýtať sa, pytač, dopyt, pýr, pýriť sa, kopyto, pytlík

Vybrané slová po R

ryba, rýchly, rys, ryť (rozrúvať), rýpať, rýľ, úryvok, hrýzť, ohryzok, kryť, úkryt, strýc, strýko, strýna, ryža, bryndza, koryto, korytnačka, ryčať, kryštál

Vybrané slová po S

syn, syr, syrový, súty, nasýtiť (sa), nenásytný, dosýta, sypať, sypký, osýpky, zásyp, syčať, sykať (vydávať zvuk), súkorka, syseľ, vysychať, sychravý

Vybrané slová po V

vy-/vý- (predpona), výskyt, vysoký, výška, zvyšok, zvyk, vy (zámeno), vykať, vydra, vyhňa, výr (sova), výskať, vyžla (druh psa), vyť (vydávať zvuk), vyza (sladkovodná ryba príbuzná jeseterovi)

Vybrané slová po Z

jazyk, jazyčný, jazyčnica, nazývať (sa), ozývať (sa), pozývať, prizývať, prezývať, vyzývať, vzývať

Slová s ypsilonom po spoluhláske I

lyko, lykožrút, lykovec, lysý, lysina, lyska, Lysá, lysec, lýtko, lýtkový, lyžica, lyžičiar, lyžička, mlyn, mlynár, mlynček, mlynárik, mlynica, plyn, plynáreň, plynový, plynár, plynárenský, plynný, plytký, plytčina, plynulý, plynule, plytvať, slýchať, nedoslýchavý, neslýchavý, vyslyšať, lyže, lyžovať, lyžovačka, lyžiarsky, lyžiar, plyš, plyšový, blýskať sa, blyskáč (lúčna bylina so žltými kvetmi), blýskavica, blysnúť (sa), blyšťať sa, vzlykať, oplývať, plynúť, splývať, vplyv, vplývať, zlyhať, zlyhávať.

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

Aby si sa správne rozhodol/la aké i/y napíšeš v koncovke slova, pripomeň si...

VZORY PODSTATNÝCH MIEN

mužský rod	životné	zakončené na <i>spoluhlásku alebo -o</i>	chlap	chlapi
		zakončené na <i>-a</i>	hrdina	hrdinovia
	neživotné	zakončené na <i>tvrdú alebo obojakú spoluhlásku</i>	dub	dub <i>y</i> !!!
ženský rod	samohláskové zakončenie	zakončené na <i>mäkkú spoluhlásku</i>	stroj	stroje
		pred "a" <i>tvrdá alebo obojaká spoluhlásku</i>	žena	žen <i>y</i> !!!
	spoluhláskové zakončenie	pred "a" <i>mäkká spoluhlásku</i>	ulica	ulice
		v G sg. prípona <i>-e</i>	dlaň	dlane
stredný rod	zakončenie	v G sg. prípona <i>-i</i>	kosť	kosti
		zakončené na <i>-o</i>	mesto	mestá
		zakončené na <i>-e</i>	srdce	srdcia
		zakončené na <i>-ie</i>	vysvedčenie	vysvedčenia
		zakončené na <i>-a, -ä</i>	dievča	dievčatá

POZOR! Všimni si, že **y** máme iba pri 2 vzoroch podstatných mien: **ŽENA a DUB!**

OSOBITNÉ VZORY: **kuli** (muž.rod), **gazdiná, pani, mať** (žen.rod) **pozri s.15 a 16.**

VZORY PRÍDAVNÝCH MIEN

pekný

akostné a vzťahové, ktoré majú tvarotvorný základ zakončený na tvrdú alebo obojakú spoluhlásku (*soľ*n*ý, slovens*k*á*), niektoré zámená (*tí, aký, ktorý, koľkí, takí istí, samí*), niektoré radové, násobné a druhové číslovky (*prvý, ôsmy, stý, dvojnásobný, trojaký...*) a trpné prídavné sloves (*volaný, písaný...*).

cudzí

akostné a vzťahové, ktoré majú tvarotvorný základ zakončený na mäkkú spoluhlásku (*šir*š*í, rú*č*a*). niektoré zámená (*či, nieč*í**), niektoré radové číslovky (*tretí, tisíc*í**) a činné prídavné sloves (*volajúci, píšuci...*).

otcov

privlastňovacie, ktoré privlastňujú jednotlivcom mužského rodu, v základnom tvare prípona **-ov** (*starost*ov*, brat*ova*, Petro*vo*, medveď*ov*...*)

matkin

privlastňovacie, ktoré privlastňujú jednotlivcom ženského rodu, v základnom tvare prípona **-in** (*mníš*kin*, líšk*ina*, Luck*ino*...*)

pávi

privlastňovacie, ktoré privlastňujú spravidla zvieratám, v základnom tvare prípona **-í** (*orlí, včel*ia*, sokol*ie*...*)

POZOR! Vo vzoroch **pekný** a **otcov/matkin** sa v koncovke **nominatívu plurálu** píše **krátke – i**.

Vzory používané **pri zámenách:** **môj, pekný, cudzí** (pozri s. 19)

Vzory používané **pri číslovkách:** **päť, mesto, stroj, dub, žena, pekný, cudzí** (pozri s. 21)

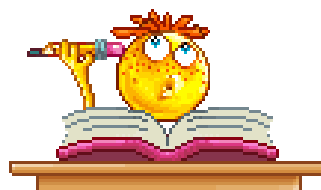
Vzory používané **pri niektorých neurčitých tvaroch sloves:** **pekný, cudzí, vysvedčenie** (pozri s. 23)

VŠETKO O PROZODICKÝCH (ZVUKOVÝCH) VLASTNOSTIACH REČI

Vo väčšine rečových celkov, akými sú slovo, spojenia slov a veta, sa prejavujú **zvukové vlastnosti reči**. Spoločne tieto vlastnosti nazývame **prozodické vlastnosti reči**. Sú to:

- ✚ **prízvuk**
- ✚ **dôraz (vetný prízvuk)**
- ✚ **prestávka (pauza)**
- ✚ **melódia**
- ✚ **rytmus**
- ✚ **tempo**
- ✚ **sila hlasu**

PRÍZVUK je výraznejšie vyslovenie slabiky. V slovenčine je prízvuk zvyčajne na prvej slabike slova. Pri 4- a viacslabičných slovách je ešte jeden - **vedľajší prízvuk**: *Anna, peniaze, električka, pospomínali, povyskakovali*. Neprízvučnými slovami sú krátke tvary zámen (priklonky) a tvary slovesa **byť**.

DÔRAZ (VETNÝ PRÍZVUK) je výraznejšie vyslovenie významovo najdôležitejšieho slova vo vete. V pokojnej reči je dôraz na poslednom slove vo vete: *No peniaze na lístok som nenašla*. Vetu (výpoveď) zvyčajne začíname tým, čo je známe (východisko výpovede), a končíme tým, čo je nové, najdôležitejšie (jadro výpovede).

Vo vzrušenej reči môže byť dôraz aj na inom mieste vo vete: *Našla som peniaze!*

PRESTÁVKA (PAUZA) je prerušenie prúdu reči na istý čas.

- **prirodená (fyziologická)** prestávka vzniká z potreby nadýchnuť sa.
- **významová** prestávka býva na týchto miestach:
 - na hranici viet, kde sa píše bodka, otáznik, výkričník: *Nemohla som zaplatiť.//*
 - na miestach, kde sú slová alebo vety oddelené čiarkou: *Hľadala som vo vrecku,/v kabelke,/všade.//*
 - vo vete s priamou rečou: *„Pristupovali, prosím?“ / spýtal sa sprievodca./*
 - po osloveniach a citoslovciach: *Mária,/ pomôž mi vstať!// Och,/ kde som to len mohla dať?//*
 - za dlhšími úsekmi vety: *Potom som s veľkou nádejou čiahla / do malého vnútorného vrecka.*

MELÓDIA – je zvukový priebeh vety. Môže byť **klesavá, stúpavá a polostúpavá**.

Klesavá melódia je v **oznamovacích** vetách (*Mne sa to stalo nedávno.*), v **rozkazovacích** vetách (*Nezabudni na to!*), v **doplňovacích opytovacích** vetách (*Prečo sa mi nedarí?*).

Stúpavá melódia je v **zistovacích opytovacích** vetách (*Verila by si tomu?*).

Polostúpavá melódia je vo vetách alebo medzi vetami, kde je prestávka. Naznačuje, že informácia ešte bude pokračovať (*Kto je zvedavý, bude skoro starý.*).

RYTMUS v reči vzniká pravidelným striedaním prízvukných a neprízvukných slabík.

- Ak sa strieda jedna prízvukná a jedna neprízvukná slabika, vzniká **2/4 rytmus**.
- Ak sa strieda jedna prízvukná a dve neprízvukné slabiky, vzniká **3/4 rytmus**.

TEMPO reči je rýchlosť, ktorou vyslovujeme slabiky, slová, vety a celé ústne prejavy. Súvisí s obsahom toho, čo hovoríme. **Pomalšie tempo** používame pri slávnostných prejavoch, pri výklade a pod. **Rýchlejšie tempo** používame v bežných rozhovoroch. Každý človek má individuálne tempo reči.

SILA HLASU vyjadruje vzťah hovoriaceho k obsahu reči, k situácii a k adresátovi (počúvajúcemu). Dôležité slová vo vete hovoríme silnejšie (s dôrazom), hlas zosilňujeme, keď chceme niekoho o niečo presvedčiť a pod.

INTERPUNKČNÉ ZNAMENKA

bodka .	tri bodky ...	čiarka ,	pomlčka —	úvodzovky „ “
výkričník !	lomka /	bodkočiarka ;	spojovník -	zátvorky ()
otáznik ?	apostrof ’	dvojbodka :		

Kedy a kde ich používame?

Bodka (.) sa píše:

- na konci oznamovacej vety alebo súvetia
- za osamostatneným vetným členom
- za skratkou
- za číslicami, ktoré sa používajú namiesto radovej číslovky

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

- za veľkým písmenom, ktoré sa používa na označenie skupiny alebo podskupiny
- za číslicami na oddelenie skupiny alebo podskupiny
- ako znamienko na oddelenie hodín a minút vyjadrených číslicami

Výkričník (!) sa píše na konci rozkazovacích a zvolacích viet, niekedy sa píše aj na konci želacích viet napr.: *Beda!*

Otáznik (?) sa píše na konci samostatných opytovacích viet: *Kde si bol včera?*

Tri bodky (...) sa píše na konci nedokončenej vety, ale aj na začiatku alebo vnútri na miestach, kde sú vynechané slová. *Keď sme sa vracali, zrazu ... ; ... a ústa pili sneh.*

Lomka / sa píše:

- v odborných textoch medzi variantnými výrazmi: slovotvorná prípona *-ár/-ar/-iar*,
- na vyjadrenie vzťahu dvoch veličín: *spotreba 6l/100km (šesť litrov na sto kilometrov)*

Apostrof (') sa používa ako:

- znak vynechania hlásky (najmä v poézii): *ktos' (ktosi), kedys' (kedysi)*
- skrátenie číselných údajov (najmä letopočtu): *PF'07, Zlatá prilba'88*
- v cudzích vlastných menách a citátových výrazoch: *O'Sullivan, Guns N' Roses*

Čiarka (,) sa môže vyskytnúť buď v jednoduchej vete, alebo v súvetí. V jednoduchej vete sa čiarkou oddeľujú rovnorodé výrazy, ak nie sú oddelené spojkou a, i, aj, ani alebo, či. Rovnorodé výrazy tvoria viacnásobný vetný člen: *Najväčšie mestá na Slovensku sú Bratislava, Košice, Banská Bystrica, Nitra.* Čiarkou sa oddeľujú od vety aj vysvetľovacie výrazy, ktoré z nejakej príčiny stoja mimo vety. Napr.: *Všetky ovocné stromy, jablone, hrušky i čerešne, sme ošetrili hneď na jar.*

Bodkočiarka (;) píšeme v dlhších vetách na takých miestach, kde by mohla byť bodka alebo čiarka. Príklad: *Dlho do noci sme o tom rozprávali; nikdy na to nezabudnem.*

Dvojbodka (:) píšeme vtedy, keď uvádzame heslo, citát, priamu reč alebo niekoľko výrazov. Napr.: *Učiteľ povedal: „Ohybné druhy slov sú: podstatné mená, prídavné mená, zámená ...“.*

Pomlčka (—) je dlhšia ako spojovník, od slov sa oddeľuje medzerami, používa sa medzi slovami a vetami,:

- vo vete s menným prísudkom namiesto sponového slovesa: *Mladosť — radosť, staroba — choroba.*
- pri oddeľovaní vsuviek vo vete: *Ranné správy — najčerstvejšie informácie — ho zaujímali najviac.*
- pri vypočítavaní jednotlivých bodov, napr.: *Podstatné mená sa delia na:*
 - konkrétne/abstraktné
 - všeobecné/vlastné
- na označenie časového rozpätia: *2000 — 2010*

Spojovník (-) sa používa:

- v zložených vlastných menách: *Jozef Gregor-Tajovský,*
- v zložených všeobecných podstatných menách: *propán-bután,*
- v zložených prídavných menách na vyjadrenie zreteľne vydelených častí: *bielo-modro-červená (zástava),*
- v spojeniach s bližším určením: *Poprad-Tatry,*
- na vyjadrenie približnosti: *dva-tri (dni),*
- v spojeniach vyjadrujúcich úplnosť: *hory-doly, krížom-krážom,*
- na spojeniach častí slov zapísaných číslicami a písmenami: *3-izbový,*
- pri rozdeľovaní slov na konci riadka: *návštev-*
ník,
- na pripojenie pádovej alebo slovotvornej prípony k skratkovými slovami: v TANAP-e.

Spojovník je kratší ako pomlčka, neoddeľuje sa od slov medzerami. Ak slová so spojovníkom rozdeľujeme na konci riadka práve na mieste tohto rozdeľovacieho znamienka, spojovník píšeme na konci prvého riadka aj na začiatku druhého riadka: *Rakúsko-*
-Uhorsko.

Úvodzovky „“ sa používajú:

- na označenie priamej reči: *„Vrátim sa skoro,“ povedala.*
- na začiatku a na konci doslovných citátov: *„Kultúra jazyka na dnešnom vývinovom stupni spočíva v priliehavom a vhodnom, to jest štylisticky správnom vyjadrovaní sa.“*
- pri uvádzaní výrazov, ktoré hovoriaci používa v inom než bežnom význame: *Je tu tak „teplo“, až mi zuby drkocú.*

Zátvorky () Do zátvoriek sa dávajú časti, ktoré sú do vety vložené kvôli vysvetleniu alebo doplneniu.

NÁUKA O SLOVNEJ ZÁSobe (LEXIKOLÓGIA)

SLOVÁ PODĽA VÝZNAMU

Slovná zásoba je súhrn všetkých slov, ktoré existujú v jazyku. Slovná zásoba slovenského jazyka je zapísaná v slovníkoch slovenského jazyka. Základom slovnej zásoby je **jadro slovnej zásoby**. Patria doň slová nevyhnuté v každej rečovej komunikácii.

Podľa posledného frekvenčného výskumu **jadro slovenčiny tvorí 2500-3000 slov**:

- zámená (ja, ty, on...)
- spojky (a, i, aj, že...)
- predložky (v, o, na, do...)
- jednoduché číslovky (dva, päť, desať...)
- častice (asi, ešte, len...)
- podstatné mená, prídavné mená a slovesá (voda, otec, sestra..., dobrý, zlý, malý..., jesť, spať, robiť...)

Na **okraji slovnej zásoby** sú archaizmy, historizmy, špeciálne odborné termíny, básnické slová a slová, ktoré sa používajú zriedkavo.

Plnovýznamové a neplnovýznamové slová

Plnovýznamové - slová, ktoré **majú vecný (lexikálny) význam** a niečo pomenúvajú. Patria k nim: **podstatné mená, prídavné mená, zámená, číslovky, slovesá, príslovky**.

Neplnovýznamové - slová, ktoré samy o sebe **nemajú vecný význam**, Patria k nim **predložky, spojky, častice, citoslovčia**.

Plnovýznamové slová môžu byť **jednovýznamové** a **viacvýznamové**.

Jednovýznamové slovo pomenúva jedinečný (neopakovateľný) jav: *vlak, Japonsko, žiarovka*.

Viacvýznamové slovo má viac významov- **základný význam** a **prenesené významy**: *rieka (Dunaj), rieka slov, prameň (miesto, kde vyviera rieka), prameň vlasov...*

Homonymá (rovnosť zvuková) - slová, ktoré rovnako znejú a pritom pomenúvajú rozdielne javy.

Od viacvýznamových slov sa líšia tým, že vznikli ako samostatné pomenovania a zvukovo zhodné sú len náhodou: *záмок (historická budova), záмок (kovový mechanizmus na uzamykanie)*.

Synonymá (rovnosť významová) sú slová s rovnakým alebo podobným významom: *oblasť, kraj, územie; rozkvitnúť, prehlbiť, zdokonaľiť; skvele, výborne, vynikajúco; vrch, kopec, štít*.

Antonymá (opozitá) sú slová, ktoré majú opačný význam: *deň - noc, ľahký - ťažký, poslušný - neposlušný, nikto - všetci, cenný - bezcenný, sedieť - stáť, dobre - zle, tu - tam*.

DRUHY SLOVNÍKOV

- pravopisný	- výkladový	- synonymický
- historický	- frazeologický	- cudzích slov
- výslovnostný	- nárečový	- slangový
- prekladový	- retrográdny (od Z po A)	

SLOVÁ PODĽA CITOVÉHO ZAFARBENIA

Slova bez citového zafarbenia (neutrálne) vyjadrujú iba vecný význam: *kôň (vecné pomenovanie zvieratá), mama, dom, ráno*.

Slova s citovým zafarbením (expresíva) vyjadrujú nielen vecný význam, ale aj postoj hovoriaceho: *koník (pomenovanie zvieratá plus citový vzťah, postoj), mamička, domček, ránko...*

EXPRESÍVA môžu vyjadrovať citový postoj:

✚ kladný

- **zjemňujúce slová (eufemizmy)**: *odcudziť (namiesto kradnúť), zaspal (namiesto umrel)...*
- **zdrobneniny (deminutíva)**: *noštek, spinkať, mamička...*
- **domáce mená (hypokoristiká)**: *ocino, Fero, Jarka...*

✚ záporný

- **zveličujúce slová (augmentatíva)**: *chlapisko, veľikánsky...*
- **hanlivé slová a nadávky (dysfemizmy)**: obrazne pomenúvajú nejakú zlú vlastnosť: *chajda, pelech, zmija (keď je niekto falošný...)*
- **zhoršujúce slová (pejoratíva)**: priamo poukazujú na zlú vlastnosť: *chvastoš, gebuzina, žrať (sem patria aj vulgárne – neslušné - slová).*

SLOVÁ PODĽA DOBOVÉHO VÝSKYTU

Slová podľa **dobového výskytu** členíme na:

- **historicky bezpríznačné** (slová používame od najstarších čias podnes): *mama, ja, dnes...*
- **historicky príznakové**: - *staré* (historizmy, archaizmy, zastarané slová)
- *nové* (neologizmy)

Historizmy sú slová pomenúvajúce javy a predmety, ktoré zanikli a už sa bežne nepoužívajú: *dolomán, ríť, šesták, zlatka, grífel, dvoran, hintov, hajdúch, dereš...*

Archaizmy pomenúvajú existujúce javy a veci. Sú však nahradené modernejšími slovami, a preto sa nepoužívajú: *sklep (obchod), letá (roky), silospyt (fyzika), merba (geometria), počty (aritmetika)...*

Zastarané a zastarávajúce slová pomenúvajú existujúce javy a veci, pre ktoré existujú novšie pomenovania. Niektoré zo zastaraných slov však používajú staršie generácie: *šenkár - krčmár, bukréta - kytica, choseň - úžitok, gánok - chodba, knihovňa - knižnica, okázalý - veľkolepý, parádny...*

Neologizmy sú nové slová, ktoré vznikajú na pomenovanie nových predmetov alebo javov: *kalkulačka, informatika, čip, disketa, programátor, video, mobil, trenažér, sponzor, esemeska...*

SLOVÁ PODĽA PÔVODU

Slová v slovnej zásobe členíme podľa **pôvodu** na **domáce slová** a **slová cudzieho pôvodu**.

Slová cudzieho pôvodu členíme na: **zdomácnené, internacionalizmy a cudzie**.

Slovám, ktoré sa prispôbili nášmu jazyku, hovoríme **zdomácnené**: *kravata, reportáž, bufet, fľaša, lampa, bryndza...*

Slovám, ktoré vznikli najmä zo základov gréckych a latinských slov a používajú sa aj v iných jazykoch, hovoríme **internationalizmy**: *distribúcia, emócia, extrém, koexistencia, autobus, akcia, hygiena, epidémia...*

Slovám, ktoré stále v slovenčine pociťujeme ako cudzie, hovoríme **cudzie slová**: *suvenír, ofsajd, curriculum vitae, mejkap, sci-fi, šou...*

SLOVÁ PODĽA ŠTYLISTICKEJ PRÍSLUŠNOSTI

Slová v slovnej zásobe členíme podľa **štylistickej príslušnosti** na:

- **štylisticky bezpríznačné**: *dieťa, dielo, most...*
- **štylisticky príznakové**: **hovorové, knižné, básnické, odborné**

Hovorové slová - slová, ktoré sa používajú v bežnej komunikácii osôb. Napr.: *očiár, húkačka, háklivý, jakživ, panelák*. Používajú sa v každodennom ústnom styku, pri neoficiálnych príležitostiach, napríklad pri stretnutí s priateľmi či v zápisoch do denníkov.

Knižné slová - slová, ktoré sa vyskytujú v knihách, v konverzácii sa používajú iba zriedka. Napr.: *otcovizeň, pochodeň, jasnozrivý, jatriť, skrivodlivosť*. Knižné slová sa výnimočne používajú pri slávnostných prejavoch, pri svadobných prípitkoch a pod. Blízko ku knižným slovám majú **básnické slová (poetizmy)**: *tieseň, kradmý, plemä...*

Odborné termíny - slová, ktoré sa používajú odbornom štýle a presne pomenúvajú veci a javy. Vyskytujú sa a používajú sa v odborných knihách, časopisoch, vo vedných odboroch: *rohovka, sietnica, optika, oxid, zámeno, syntax...*

SLOVÁ PODĽA SPISOVNOSTI

Slová podľa **spisovnosti** členíme na:

- **spisovné**
- **nepisovné**: - *nárečové slová*
- *slangové slová*

Nárečové slová sú súčasťou národného jazyka, ale nepatria do slovnej zásoby spisovnej slovenčiny - sú to **nepisovné slová**. Nárečia sa používajú v súkromnom styku v istej zemepisnej oblasti Slovenska, napríklad na Spiši, na Orave, na Záhori...

Slovenské nárečia sa delia podľa oblastí na:

- **východoslovenské nárečia,**
- **stredoslovenské nárečia,**
- **západoslovenské nárečia.**

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

Slangové slová - vrstva špeciálnych nespisovných výrazov národného jazyka. Tieto výrazy sa používajú v **súkromnom** alebo **neoficiálnom** prostredí obmedzeného okruhu ľudí, ktorí sa zaoberajú tou istou činnosťou alebo majú rovnakú sféru záujmov (napr. študenti, mládež): *profák, dostať guľu, matika...* Slangové slová nepatria do verejného styku, sú to **nespisovné slová**.

SLOVÁ (POMENOVANIA) PODĽA POČTU SLOV

Pomenovania podľa počtu slov sú:

- **jednoslovné:** *deň, rok, slnko*
- **viacslovné:**
 - **priame** - **združené pomenovania:** *triedna kniha, Námestie hrdinov*
 - **nepriame** - **frazeologické jednotky:** *Dvakrát meraj, raz strihaj. Zavesiť remeslo na klinec.*

ZMENY V SLOVNEJ ZÁSObE

Slovná zásoba sa mení, vyvíja. Nepotrebné slová z nej vypadávajú a obohacuje sa o nové slová. **Slovná zásoba sa obohacuje rôznym spôsobom:**

- **TVORENÍM NOVÝCH SLOV:**
 - **ODVODZOVANÍM**
 - **SKLADANÍM**
- **SKRACOVANÍM POMENOVANÍ**
- **PRENÁŠANÍM VÝZNAMU SLOV**
- **SPÁJANÍM SLOV DO VIACSLOVNÝCH POMENOVANÍ**
- **PREBERANÍM CUDZÍCH SLOV**

ODVODZOVANIE SLOV POMOCOU PREDPŮN ALEBO PRÍPON

A. slovotvornými **predponami:** *do-, na-, nad-, o-, ob-, od-, po-, pod-, pre-, pred-, pri-, roz-, s-/z- /zo-, u-, v-/ vo-, vz-, vy-, za-, bez-, ne-...*

B. slovotvornými **príponami:**

- **podstatné mená:** *-teľ, -ník, -an/-čan, -ista, -ka, -yňa, -ička, -ina, -ica, -dlo, -áreň/-areň, -ňa, -ovňa, -isko, -osť, -oda, -ota, -stvo, -ie, -ot, -ba, -ačka, -ik/-ík, ček, -čka/-ôčka, -ienka, -ko, -ičko, -iatko/-atko...*

- **prídavné mená:** *-ov/-in, -í, -ací, -ajší, -ský, -ický, -ný, -ený, -ový, -atý, -itý, -astý, -istý, -avý*

- **slovesá:** *-iť, -ieť, -ovať, -núť*

- **príslovky:** *-o, -e, -y*

Odvodené slovo má **časti:**

- **slovotvornú predponu** + **slovotvorný základ:** *obveseliť, bezcenný, priveľa*

- **slovotvorný základ** + **slovotvornú príponu:** *rečový, plaváreň, chudnúť, vysoko*

- **slovotvornú predponu** + **slovotvorný základ** + **slovotvornú príponu:** *výletník,*

C. **bezpríponovo:** *zapadať - západ-0*

SKLADANIE SLOV

Nové slová môžeme tvoriť **spájaním dvoch slov** alebo **spájaním dvoch slovotvorných základov**.

Príklady:

• <i>desať + členný = desaťčlenný</i>	<i>auto + škola = autoškola,</i>
• <i>rádio + prijímač = rádioprijímač</i>	<i>delo + strelec = delostrelec</i>
• <i>slovo + tvorba = slovotvorba</i>	<i>veľký + had = veľhad</i>
• <i>pero + kresba = perokresba</i>	<i>vlak + vedúci = vlakvedúci</i>

Veľmi často sa prvá časť nového slova pripája k druhej časti samohláskou **-o, -e, -i**.

Príklady:

• <i>zem + guľa = zemeguľa</i>	<i>mucha + lapka = mucholapka</i>
• <i>hlad + mor = hladomor</i>	<i>zver + lekár = zverolekár</i>
• <i>krutý + vláda = krutovláda</i>	<i>voda + liečba = vodoliečba</i>
• <i>sila + čiara = siločiara</i>	<i>čierny + biely = čiernobiely</i>

Slová, ktoré vznikli **skladaním (zložením)** dvoch slov alebo dvoch slovotvorných základov, sa nazývajú **zložené slová**.

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

SKRACOVANIE SLOV - vznikajú:

- **skratky:** č., s., atď., a pod. Za skratkami sa píše bodka.
- **iniciálové skratky:** ZŠ - základná škola, PSČ - poštové smerovacie číslo, SR - Slovenská republika, SND - Slovenské národné divadlo. Iniciálové skratky **sa nesklonujú**. Čítajú sa ako písmená v abecede: zéeš, esendé, cédé. Píšeme ich veľkými písmenami. Nepíšeme za nimi bodku.
- **skratkové slová:** Slovnaft - Slovenská nafta, TANAP - Tatranský národný park. Čítame ich ako slová. Môžeme ich skloňovať: v Slovnafte, do TANAP-u.
- **značky:** m, km, ml, Sk, l, ha, H₂O, kcal. Za značkami nepíšeme bodku.

PRENÁŠANIE VÝZNAMU SLOV - v jazykovej komunikácii sa slová používajú priamo, ale aj nepriamo (obrazne). Prenášanie významu slov na iné slová robíme vtedy, keď chceme prejav štylisticky ozvláštniť a podobne. Tento jav sa často vyskytuje v umeleckom štýle, ale aj pri publicistických textoch a podobne. Prenášanie významu slov sa môže uskutočňovať pomocou **metafory**, **metonymie**, **personifikácie**, **prirovnania**.

Napr. slovo **dolina**:

❖ **priame:** Dolinou tečie potok.

❖ **nepriame (obrazné):**

- **metafora:** v doline spomienok, dolina buráca
- **personifikácia:** potok si pospevuje, dolina mlčí, tma objala dolinu
- **metonymia:** ani muche neublíži, nemajú strechu nad hlavou, recituje Rúfusa
- **prirovnanie:** studený ako ľad, pyšný ako páv

SPÁJANIE SLOV - pri spájaní slov vznikajú **združené pomenovania**

Napr. základná škola, materská škola, minerálna voda, hladká múka, krupicová múka...

Viacslovné ustálené pomenovania sa skladajú z viacerých slov, ale pomenúvajú **jedinú** vec, dej alebo stav. Sú to:

- **združené pomenovanie** - pomenúvajú skutočnosť **priamo:** Európsky deň astronómie, jarná rovnodennosť, základná škola, Slovenská republika...
- **frazeologické jednotky** - pomenúvajú skutočnosť **nepriamo (obrazne)**

K frazeologickým jednotkám patria:

✚ **príslovia:** Do domu, kde láska býva, slniečko sa rado díva.

✚ **porekadlá:** Slnko do vreca chytá.

✚ **prirovnania:** Usmieva sa ako slniečko. Akoby bol z mesiaca spadol.

✚ **pranostiky:** Keď sa hviezdy čistia, bude jasno. Studený máj, v stodole raj.

✚ **okridlené výrazy:** labutia pieseň, Achillova päta

✚ **a iné frazeologizmy (metafora, personifikácia, epiteton, metonymia):** lietať v oblakoch, potok spieva, zlaté ruky, čítať Hviezdoslava...

PREBERANIE CUDZÍCH SLOV Z INÝCH JAZYKOV

Slovná zásoba sa obohacuje aj preberaním slov z iných jazykov. Tieto slová sa niekedy prispôbujú slovenskému pravopisu, ale väčšinou pri preberaní rešpektujeme pôvodný pravopis, tak nájdeme v slovenčine slová, pri ktorých sa po tvrdej spoluhláske píše **mäkké i** (kino, gitara, film,...), alebo slová, pri ktorých po mäkkej spoluhláske nasleduje **y** (Cyril, cyklista, bicykel, ...). Slová takto prebraté do slovenčiny môžu byť:

➤ **zdomácnené slová** sú pôvodom cudzie slová, ale pravopisne a gramaticky sa prispôbili nášmu jazyku. (rekreácia, štadión, víkend)

➤ **internacionalizmy** sú medzinárodné slová, ktoré sa požívajú vo viacerých jazykoch. (softvér)

➤ **cudzie slová:** (derby, menu, vivace, kanoe,...)

* **kalky** sú slová, ktoré sú doslovným prekladom cudzieho slova alebo výrazu. (zemepis geo-grafia)

Dôvody preberania slov z cudzích jazykov:

1. chýba domáci význam – nestihli sme ho vytvoriť („snoubord“, klonovať)
2. domáci význam je dlhší – náročnejší na výslovnosť (programové vybavenia počítača – softvér, podporovateľ – sponzor)
3. potreba internacionálneho odborného názvu – v profesionálnom prostredí (aorta – srdcovina)
4. prestížnosť cudzieho výrazu – supermarket, šou, párty, imidž

TVAROSLOVIE – MORFOLÓGIA

SLOVNÉ DRUHY

Ohybné slovné druhy	Neohybné slovné druhy
PODSTATNÉ MENÁ	PRÍSLOVKY
PRÍDAVNÉ MENÁ	PREDLOŽKY
ZÁMENÁ	SPOJKY
ČÍSLOVKY	ČASTICE
SLOVESÁ	CITOSLOVIA

- **POĎA OHYBNOSTI** (ohýbame ich skloňovaním alebo časovaním):
 - ohybné: **podstatné mená, prídavné mená, zámená, číslovky** (skloňujeme), **slovesá** (časujeme)
 - neohybné: **príslovky, predložky, spojky, častice, citoslovčia**
- **POĎA VÝZNAMU**:
 - **plnovýznamové**: (vecný aj gramatický význam) **podstatné mená, zámená, prídavné mená, číslovky, slovesá**, (iba vecný význam) **príslovky**
 - **neplnovýznamové**: (iba gramatický význam) **predložky, spojky, častice, citoslovčia** (sú slová / vety)
- **POĎA VETNOČLENSKEJ PLATNOSTI**:
 - **majú vetnočlenskú platnosť** t.j. **vo vete plnia úlohu vetného člena**: **podstatné mená, prídavné mená, zámená, číslovky, slovesá, príslovky**
 - **nemajú vetnočlenskú platnosť** t.j. **vo vete neplnia úlohu vetného člena**: **predložky, spojky, častice, citoslovčia** (niekedy plnia úlohu prísudku napr. *Vrabce **frnk** do **třnia*** ; sú jednočlennou vetou napr. *Pst!*)

PODSTATNÉ MENÁ

Ohybné plnovýznamové slová, majú vetnočlenskú platnosť, pomenúvajú osoby, zvieratá, veci, miesta, deje, javy, stavy (pri určovaní si pomáhame ukazovacími zámenami ten, tá, to). Skloňujeme ich!

ROZDELENIE PODSTATNÝCH MIEN:

1. **všeobecné** - názvy osôb, zvierat, rastlín, skupín predmetov (*otec, pes, smrek, ministerstvo, ulica, škola*)
 2. **vlastné** - vlastné mená (*Peter, Dunčo, Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, Ulica SNP*)
 1. **konkrétne** - majú hmotnú povahu (*voda, stôl, drevo, chlapec*)
 2. **abstraktné** - sú nehmotné, pomenúvajú vlastnosti, deje, abstraktné javy, duševné stavy (*dobro, láskavosť, beh, dych, myšlienka, hnev*)
- pomnožné** - majú vždy podobu množného čísla, aj keď vyjadrujú jednu vec, miesto... (*nožnice, plavky, ústa, Lehnice, Tatry...*)

ČO URČUJEME pri podstatných menách (gramatické kategórie)

1. **rod** mužský, ženský, stredný
2. **číslo** jednotné (singulár – sg.), množné (plurál – pl.)
3. **pád** (nominatív N - kto? čo?, genitív G - koho? čoho? , datív D – komu? čomu?, akuzatív A - koho? čo?, lokál L – kom? čom?, inštrumentál I – kým? čím?)
4. **vzor** chlap, hrdina, dub, stroj, kuli / žena, ulica, dlaň, kosť, gazdiná, pani, mať / mesto, srdce, vysvedčenie, dievča
5. **životnosť** (iba v mužskom rode) životné (osoby; zvieratá v sg.) neživotné (ostatné)

VZORY PODSTATNÝCH MIEN

mužský rod	životné	zakončené na spoluhlásku alebo -o	chlap (POMOC: G/A sg. –a)
		zakončené na –a	hrdina (POMOC: G/A sg. –u)
	neživotné	zakončené na tvrdú alebo obojakú spoluhlásku	dub (POMOC: N pl. –y)
		zakončené na mäkkú spoluhlásku	stroj (POMOC: N pl. –e)

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

ženský rod	samohláskové zakončenie	pred "a" tvrdá alebo obojaká spoluhláska	žena (POMOC: N pl. -y)
		pred "a" mäkká spoluhláska	ulica (POMOC: N pl. -e)
	spoluhláskové zakončenie	v G sg. prípona -e	dlaň (POMOC: N pl. -e)
		v G sg. prípona -i	kosť (POMOC: N pl. -i)
stredný rod	zakončenie	zakončené na -o	mesto (POMOC: N pl.)
		zakončené na -e	srdce (POMOC: G pl.)
		zakončené na -ie	vysvedčenie (POMOC: G pl.)
		zakončené na -a, -ä	dievča (POMOC: G sg. / pl.)

POZOR! Pri skloňovaní podstatných mien sa **ypsilon (y) v koncovke slova** (v pádovej príponě) vyskytuje iba pri vzore **DUB - DUBY** (mužský rod neživotné) a pri vzore **ŽENA – ŽENY**.

ĎALŠIE VZORY:

kuli (mužský rod) – pozri pri skloňovaní niektorých podstatných mien cudzieho pôvodu.

gazdiná (ženský rod) - slová, *stryná, ujčíná, testiná, šľachticná, kňažná, princezná, kráľovná, cárovná, cisárovná*

Podstatné mená **mat'** a **pani** majú osobitné skloňovanie.

POZOR! Slovo **pani skloňujeme** vtedy, keď za slovom nie je bližšie určené o koho ide (meno, povolanie...). Keď máme toto bližšie určenie, tak slovo **pani neskloňujeme!** Napr. *Stretol som sa s neznámou paňou. Stretol som sa s pani Novákovou.*

VZORY POMNOŽNÝCH PODSTATNÝCH MIEN

zakončenie v N sg.	zakončenie v LOKÁLE sg. (v kom? čom?)	rod	vzor
-y (Piešťany)	-och (v Piešťanoch, v kúpeľoch)	mužský	dub
-e (kúpele)		mužský	stroj
-y (Tatry)	-ách, -ach (v Tatrách), -iach (v nohaviciach)	ženský	žena
-e (nohavice)		ženský	ulica
-á, -a (plúca)		stredný	mesto
-ia (prsia)		stredný	srdce

VZORY ZVIERACÍCH PODSTATNÝCH MIEN MUŽSKÉHO RODU

chlap v jednotnom čísle všetky!

dub v množnom čísle tie, ktoré sú zakončené na tvrdú alebo obojakú spoluhlásku (*holuby, orly*)

stroj v množnom čísle tie, ktoré sú zakončené na mäkkú spoluhlásku (*ježe, medvede*)

slová **vlk, pes, vták** sa v množnom čísle môžu skloňovať ako životné (*chlap – vlci, psi, vtáci*) alebo neživotné (*dub – vlky, psy, vtáky*) Napr. *poľovnícke psy (tie), poľovnícki psi (tí)*

POZOR! Ak sa zvieracie podstatné mená **zosobňujú na človeka, skloňujú sa ako životné** (*Štúrovci boli smeli orli.*)

VZORY CUDZÍCH PODSTATNÝCH MIEN

chlap grécke a latinské p.m. (životné) s príponami -as, -os, -es, -us, -is (*Sofokles, od Sofokla*) a cudzie priezviská s príponami -o, -ó, -u, -ú, a nemé -e (*Galileo, od Galilea, Molière, od Moliéra*)

dub cudzie p.m. (neživotné) s príponami -us, -os, -es (*realizmus, o realizme*)

kuli všeobecné p.m. (životné) a priezviská s príponami -i, -í, -y, -ü, -e, -é, -ö, -ä, -ě (*Pálfy, od Pálfyho, Pálfyovia*)

žena cudzie p.m. (ženského rodu) s príponami -ea, -oa, -ua (*idea, dve idey*)

ulica cudzie p.m. (ženského rodu) s príponami -ia, -ya (*Mária, od Márie*)

mesto cudzie p.m. (stredného rodu) s príponami -um, -on (*gymnázium, z gymnázia, epiteton, dve epitetá*)

PODSTATNÉ MENÁ MUŽSKÉHO RODU – ŠPECIALITY!

Neživotné podstatné mená mužského rodu cudzieho pôvodu **zakončené** na **-er** alebo **-el**

POZOR NA SKLOŇOVANIE!

Ak sa samohláska **e** pri skloňovaní **zachováva**, v **jednotnom čísle** sa skloňujú podľa vzoru **stroj** a v **množnom čísle** podľa vzoru **dub**, napr. *triler* = v *trileri* – v *stroji*; *trilery* – *duby*; *tunel* = v *tuneli* – v *stroji*, *tunely* – *duby*.

Ak samohláska **e** pri skloňovaní **vypadáva**, skloňujú sa v **jednotnom aj v množnom čísle** podľa vzoru **stroj**. Napr. *sveter*, vo *svetri*, *svetre*; *bicykel*, na *bicykli*, *bicykle*

DVOJTVARY

Niektoré neživotné podstatné mená mužského rodu môžu mať **dvojtvary**: vzor **dub**

- v G sg. -a/-u: z *autobusa* / z *autobusu*, z *kaktusa* / z *kaktusu*, do *roka* / do *roku*
- v N pl. -y/-e: *kanály* / *kanále*

Mužské životné podstatné mená (všeobecné i vlastné) cudzieho pôvodu zakončené na samohlásky **-i, -í, -y, -e, -ä, -u, -o** sa skloňujú podľa vzoru **kuli**: *Verdi*, *Garibaldi*, *Fándly*, *grizly*, *Goethe*.

PODSTATNÉ MENÁ ŽENSKÉHO RODU – ŠPECIALITY!

Podstatné mená **pani** a **mat'** majú **osobitné - nepravidelné skloňovanie**. Každé z nich má odchýlky, pre ktoré sa nezaraďuje k pravidelným vzorom podstatných mien ženského rodu.

Podľa vzoru **gazdiná** sa skloňuje niekoľko podstatných mien ženského rodu (utvorených z mužských podstatných mien) zakončených v N sg. na **-ná, -ovná**

švagriná, ujčína, testiná, stryná, cárovná, kňažná, kráľovná, cisárovná, princezná, šľachtická, chyžná...

	<i>singulár</i>	<i>plurál</i>
N	gazdiná	gazdiné
G	gazdinej	gazdín-0
D	gazdinej	gazdinám
A	gazdinú	gazdiné
L	(o) gazdinej	(o) gazdinách
I	gazdinou	gazdinami

DVOJTVARY pri podstatných menách ženského rodu, vzory:

❖ žena- v G pl.

-e/ -ie: *výhra* - *výher/výhier*; *výzva* - *výzev/výziev* (V druhom z dvojtvarov sa nedodržiava pravidlo o rytmickej krátení.)

-ie/ -ô: *jamka* - *jamiek/jamôk*; *kvapka* - *kvapiek/kvapôk*

-0/ -í: *pera* - *pier/perí*

❖ ulica- v G pl.

-ie/í: *sukňa* - *sukieň/sukní*; *čerešňa* - *čerešieň/čerešní*; *zemľa* - *žemieľ/žemlí*; *husle* - *husieľ/huslí*; *dvere* - *dvier/dverí*

PODSTATNÉ MENÁ STREDNÉHO RODU – ŠPECIALITY!

DVOJTVARY pri podstatných menách stredného rodu, vzory:

✚ **mesto- v G pl.** -e/-ie napr. *číslo* - *čísel/čísiel*; *krídlo* - *krídel/krídiel*; *sídlo* - *sídel/sídiel*; *vlákno* - *vláken/vlákien* (V druhom z dvojtvarov sa nedodržiava pravidlo o rytmickej krátení.)

✚ **dievča- v N a A pl.** -atá/-ence *dievčatá/dievčence*; *psičatá/psičence*; *dvojčatá/dvojčence*

Vzor	Pád, číslo	Variantná prípona
mesto	L sg. o mase (o) meste G pl. jablák, kladív, letísk miest-0	-u – o rádiu, o echu, o gymnáziu - majú pred príponou -o, -um spoluhlásku k, g, h, ch -í -rádií, gymnázií
srdce	G pl. líc, vajec, pliec srdc-0	-í morí, polí

CUDZIE NESKLONNÉ PODSTATNÉ MENÁ

Niektoré podstatné mená cudzieho pôvodu **sa nesklonujú**. Zvyčajne ide o slová, ktoré majú pre slovenčinu netypické zakončenie. Napr. *atašé, miss, madam, alibi, finále, filé, defilé, froté, whisky, country, kanoe, kupé, menu, jury, Sydney, neglizé, matiné, dementi, soiré, kivi, želé, dražé, resumé, soté, suši, cunami, karate...*

PRÍDAVNÉ MENÁ

Prídavné mená sú **plnovýznamové ohybné slová**, **majú vetnočlenskú platnosť**, vyjadrujú **vlastnosti, vzťahovosť** (aký? aká? aké?) a **vlastníctvo** (čí? čia? čie?). Skloňujeme ich.

DRUHY PRÍDAVNÝCH MIEN

- akostné** – vyjadrujú vlastnosti, nie sú odvodené, dajú sa stupňovať, existuje k nim aj antonymum (napr. *šťastný, čistý, milý, cudzí, rýdži, srdečný*)
- vzťahové** – vieme pri nich vysvetliť, ako pomenovanie vlastnosti vzniklo, sú utvorené (odvodené) z iných slov, nedajú sa stupňovať, nie je k nim antonymum; napr. *filmový (od film)*, *letný (od leto)*, *drevený (od drevo)*, *prezidentský (od prezident)*, *srdcový (od srdce)*
- privlastňovacie** – niekomu/niečomu privlastňujú,
 - **individuálne** - privlastňujú jednotlivcom, napr. *matkin, Andrein, bratov, líškin, vlkov, slimákov, mačkin, Karolov*
 - **druhové** - privlastňujú celému druhu (napr. *páví, včelí, slimačí, levi*)

GRAMATICKÉ KATEGÓRIE PRÍDAVNÝCH MIEN

✚ **rod** – mužský, ženský alebo stredný

✚ **číslo** – jednotné (singulár – sg.) a množné (plurál – pl.)

✚ **pád** – nominatív N (kto? čo?), genitív G (koho? čoho?), datív D (komu? čomu?), akuzatív A (koho? čo?), lokál L (o kom? čom?), inštrumentál I (kým? čím?)

VZORY PRÍDAVNÝCH MIEN

- pekný** – akostné a vzťahové prídavné mená, ktoré majú pred pádovou príponou **tvrdú** spoluhlásku
- cudzí** – akostné a vzťahové prídavné mená, ktoré majú pred pádovou príponou **mäkkú** spoluhlásku
- matkin** – individuálne privlastňovacie prídavné mená, ktoré privlastňujú jednotlivcovi ženského rodu
- otcov** – individuálne privlastňovacie prídavné mená, ktoré privlastňujú jednotlivcovi mužského rodu
- páví** – druhové privlastňovacie prídavné mená

POZOR!

Pri skloňovaní podľa vzoru **pekný** v pádových príponách **tvrdé –ý**, **POZOR! len v N pl. mäkké –i**), pri skloňovaní podľa vzoru **cudzí** v pádových príponách **vždy len mäkké –i**).

Individuálne privlastňovacie prídavné mená zakončené príponou **–ov/–in** sa skloňujú podľa **vzorov otcov/matkin**. Prípady vzorov **otcov/matkin** sú rovnaké.

	Jednotné číslo (singulár)			Množné číslo (plurál)
	<i>Mužský rod</i>	<i>Ženský rod</i>	<i>Stredný rod</i>	<i>Všetky rody</i>
N	otcov- 0	otcov- a	otcov- o	otcov- i / otcov- e
G	otcov- ho	otcov- ej	otcov- ho	otcov- ých
D	otcov- mu	otcov- ej	otcov- mu	otcov- ým
A	otcov- 0/-ho	otcov- u	otcov- o	otcov- ých / otcov- e
L	(o) otcov- om	(o) otcov- ej	(o) otcov- om	(o) otcov- ých
I	otcov- ým	otcov- ou	otcov- ým	otcov- ými

POZOR!

Pádové prípony v **N** a v **A** sú **krátke!** (*otcova/matkina, otcovu/matkinu, otcovi/matkini, otcove/matkine*).

Druhové privlastňovacie prídavné mená zakončené príponou **–í** sa skloňujú podľa vzoru **páví**. V pádových príponách je **vždy len mäkké i, í**. Vo vzore páví neplatí rytmické krátenie.

STUPŇOVANIE PRÍDAVNÝCH MIEN

Stupňujeme **len** akostné prídavné mená. Niektoré stupňujeme **pravidelne**, iné **nepravidelne**.

1.stupeň prídavných mien (pozitív) je základný stupeň, ktorý má v nominatíve singuláru koncovku **–ý/–í** (napr. *milý, nový, rýdži, teplý*).

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

2.stupeň prídavných mien (komparatív) používame, keď porovnávame jednu vlastnosť u dvoch osôb alebo vecí. Tvoríme ho pomocou prípony –ší/-ejší. (napr. *milší*, *novší*, *rýdzejší*, *teplejší*).

3.stupeň prídavných mien (superlatív) vyjadruje najvyššiu možnú mieru nejakej vlastnosti a tvoríme ho pridaním predpony **naj-** k 2.stupňu. (napr. *najmilší*, *najnovší*, *najrýdzejší*, *najteplejší*).

Pri **nepravidelnom stupňovaní** sa mení koreň slova. Nepravidelne sa stupňujú prídavné mená **pekný**, **dobrý**, **zlý**, **malý**, **veľký** (*pekný* – *krajší* – *najkrajší*, *dobrý* – *lepší* – *najlepší*, *zlý* – *horší* – *najhorší*, *veľký* – *väčší* – *najväčší*, *malý* – *menší* – *najmenší*).

ZÁMENÁ

Zámená sú plnovýznamové ohybné slová, ktoré samy nepomenúvajú osoby, veci a vlastnosti, ale ich zastupujú alebo na ne odkazujú. Majú vetnočlenskú platnosť, skloňujeme ich.

- Zastupujú **podstatné mená** (*ja*, *to*, *ten*), **prídavné mená** (*taký*, *nejaký*), **číslovky** (koľko, toľko), **príslovky** (*tak*, *tade*), **ukazujú** alebo **odkazujú** na osobu, zviera, vec, ale aj vlastnosť, prívlastňovanie, činnosť, jav, stav (nepomenúvajú javy, iba na ne odkazujú)
- Preberajú gramatické kategórie (rod, číslo, pád) slovného druhu, ktorý zastupujú.
- **Plnovýznamový** slovný druh (majú lexikálny aj gramatický význam), ich význam sa dá vysvetliť
- sú **ohybné** – skloňujú sa (**Pozor! Nie všetky!**)
- **Majú vetnočlenskú platnosť** - vo vete môžu byť tými vetnými členmi ako slová, ktoré zastupujú (podmetom, časťou menného prísudku, predmetom, zhodným prívlastkom),
- V listoch zámená píšeme s veľkým začiatočným písmenom.
- K spodobovaniu nedochádza pri spojení osobného zámena s predložkou *s/so*, *k/ku* (*s tebou*, *so mnou*, *k tebe*, *ku mne*).

DELENIE A SKLOŇOVANIE ZÁMEN:

- **osobné - základné:** *ja*, *ty*, *on*, *ona*, *ono*, *my*, *vy*, *ony*, *oni* - **samostatné skloňovanie**
- **prívlastňovacie:** *môj*, *tvoj*, *náš*, *váš* - **vzor môj**; *jeho*, *jej*, *jeho*, *ich* - **neohybné**
- **zvrtné - základné:** *seba*, *sa* - **samostatné skloňovanie**
- **prívlastňovacie:** *svoj* - **vzor môj**
- **ukazovacie** *ten*, *tá*, *to*, *tento*, *táto*, *toto*, *tie*, *tí*, *onen* - **samostatné skloňovanie**
taký, *onaký*, *toľký* - **vzor pekný**, *tu*, *tam*, *vtedy*, *tak*, *sem* - **neohybné**
- **opytovacie** *kto?* *čo?* - **samostatné skloňovanie**
aký? *ktorý?* - **vzor pekný**, *čí?* - **vzor cudzí**
kde? *kedy?* *ako?* *prečo?* *koľko?* - **neohybné**
- **vzťažné:** sú to vlastne opytovacie zámená použité bez otáznika!. Vo vete plnia úlohu spojky. (*Viem, kto príde. Viem, čo urobím.*)
- **neurčité** *nejaký*, *niektorý* - **vzor pekný**
niečí - **vzor cudzí** *niekde*, *kdesi*, *ktovieako* - **neohybné**
- **vymedzovacie** *taký istý*, *iný*, *každý*, *samý* - **vzor pekný**
inakší, *ničí* - **vzor cudzí** *inak*, *inde*, *inokedy*, *vždy*, *všade* - **neohybné**

Krátke a dlhé tvary osobných základných zámen *ja*, *ty*, *on*

ma/t'a/ho; mi/ti/mu (G/A/D krátky tvar, **nie je** na prvom mieste): *Netýka sa ma/t'a/ho* (genitív) *to. Vôbec sa mi/ti/mu* (datív) *to nepáči. Vykreslil ma/t'a/ho* (akuzatív) *v zlom svetle.*)

mňa/teba/jeho; mne/tebe/jemu (G/A/D dlhý tvar **je** na prvom mieste): *Mňa/Teba/Jeho* (G) *sa to netýka. Mne/Tebe/Jemu* (D) *sa to vôbec nepáči. Mňa/Teba/Jeho* (A) *vykreslil v zlom svetle.*)

Krátke tvary so začiatočnou hláskou -ň sa píšú v mužskom rode **spolu s predložkami**: *Zavolaj naňho* (*na nepriateľa*)! *Ponáhľam sa naň* (*na autobus*).

Zvrtné základné zámená *seba*, *sa*, *si* – sa vzťahujú na všetky tri osoby vo všetkých troch rodoch a v obidvoch číslach. Keď sú ***sa*, *si*** súčasťou zvrtného slovesa, nepovažujeme ich za zámená.

Zvrtné prívlastňovacie zámeno *svoj* prívlastňuje hociktovej gramatickej osobe, ak je príslušná osoba **predmetom** vety: *Sestra je spokojná so svojím účesom.*

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

AKO FUNGUJÚ ZÁMENÁ:

Opytovacie zámená sa pýtajú, ostatné odpovedajú. Mnohé sa odvodzujú od opytovacieho zámena.

opytovacie	osobné základné	osobné prívlastňovacie	ukazovacie	neurčité	vymedzovacie
kto	on	-	ten	niekto	nikto, všetci
komu	jemu	-	tomu	komusi	nikomu, všetkým
čí	-	môj	-	dačí	ničí
kde	-	-	tu	hocikde	nikde, všade
kedy	-	-	vtedy	kedysi	vždy, nikdy
akému	-	-	takému	dajakému	nijakému
ako	-	-	takto	nejako	nijako
koľko	-	-	toľko	ktoviekoľko	všetko, nič
koľkokrát	-	-	toľkokrát	niekoľkokrát	nikdy
koľký raz	-	-	toľký raz	niekoľký raz	-

ČO URČUJEME PRI ZÁMENÁCH:

1. **ROD** - mužský, ženský, stredný
2. **ČÍSLO** - jednotné (singulár), množné (plurál)
3. **PÁD** - nominatív, genitív, datív, akuzatív, lokál, inštrumentál
4. **VZOR** - pekný, cudzí, môj

POZOR!: Pri mnohých zámenách sa neurčujú niektoré gramatické kategórie alebo vzor. Niektoré sa vôbec neohýbajú.

Pozor! Zámená **ja, ty, my, vy** sú **bezrodové**.

POZOR NA PRAVOPIS ZÁMEN:

- vzor **pekný**
 - o **ktorý** chlapec, **aký** človek, s **ktorým** chlapcom, s **akým** človekom
 - o **ktorí** chlapci, **akí** ľudia (= **í** pretože = N pl. / = 1. pád mn.č.)
 - o o **ktorých** chlapcoch, o **akých** ľudoch, s **ktorými** chlapcami, **akými** ľuďmi
- vzor **môj**

Pozor na koncovku **-im, -ím** v sg. a pl.

dlhé **í** len v inštrumentáli sg. (s moj**ím** bratom, nad tvoj**ím** výzorom...)

krátke **i** – v datíve, lokáli a inštrumentáli pl. (povedz to moj**im** rodičom, koľko času venuješ svoj**im** záľubám, rozprával sa o tvoj**ich** rodičoch, rozprával sa so svoj**imi** rodičmi, ...)

- zámená **ten, tento, ten istý**

Pri písaní i/y si môžeme pomôcť vzorom pekný (v zámene tento si iba odmyslíme koncové -to)

 - o **ten** chlapec, **ten istý** človek, s **tým** chlapcom, s **tým istým** človekom
 - o **tí** chlapci, **tí istí** ľudia (= **í** pretože = N pl. / = 1. pád mn.č.)
 - o **tých** chlapcov, **tých istých** ľudí, s **tými** chlapcami, s **tými istými** ľuďmi
- neurčité zámená so **-si (ktorýsi, čísi...)**

Koncové -si je vždy mäkké, keď si ho odmyslíme, **zostane nám** väčšinou **vzor pekný alebo cudzí**

 - o **ktorýsi** chlapec, **akýsi** človek, s **ktorýmsi** chlapcom, s **akýmsi** človekom
 - o **ktorísi** chlapci, **akísi** ľudia (= **í** pretože = N pl. / = 1. pád mn.č.)
 - o o **ktorýchsi** chlapcoch, o **akýchsi** ľuďoch, s **ktorýmisi** chlapcami, **akýmisi** ľuďmi
- zámeno **sami, sami / samí, samý**: väčšinou vo význame opustený alebo bez pomoci
 - o **-i** sa píše v **životnom mužskom rode**,
 - o **-y** v **neživotnom mužskom rode**,
 - o **-y** v **ženskom a strednom rode** (ako radi, rady)
 - o **N sg.** / = 1.pád j.č./: Chlap tam stál **sám**. Dub stál **sám**.. Žena zostala **sama**. Dieťa zostalo **samo**.
 - o **N pl.** / = 1.pád mn.č./: Chlapci tam stáli **sami**. Duby tam stáli **samy**. Ženy si **samy** pomôžu. (**nie samé !!!**)
Deti tam stáli **samy**. (**nie samé !!!**)
 - o **ostatné pády** - zámeno **sami, sami / samí, samý** **všade sa píše: -ý** Nechali ich tam **samých**. Nepočítali s nimi **samými**. O nich **samých** sa nehovorilo.
- zámeno **samý** - vo význame mnoho vecí toho istého druhu, väčšinou stojí pred podstatným menom ako prívlastok

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

- o **-i/y** sa píše podľa vzoru **pekný**
- o **N sg.:** Krčma bola **samý** chlap. Námetie bolo **samá** žena. V škôlke to je **samé** dieťa.
- o **N pl.:** V krčme boli **samí** chlapi. Na námestí boli **samé** ženy. V škôlke sú iba **samé** malé deti.
- o **ostatné pády** - zámeno **samý všade sa píše: -ý** Videli sme tam **samých** chlapov. Kvety dostala od **samých** pekných mužov. Kamarátil sa so **samými** dievčatami.

ČÍSLOVKY

Číslovky sú plnovýznamové ohybné slová, ktoré pomenúvajú množstvo/počet osôb, dejov, vlastností, ich poradie, alebo členenie. Majú vetnočlenskú platnosť - vo vete majú najčastejšie funkciu **zhodného prívlastku**. Skloňujeme ich.

ROZDELENIE ČÍSLOVIEK:

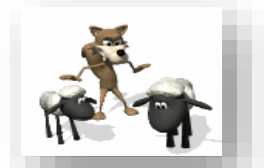
Podľa určitosti:

1. **určité** - vyjadrujú merateľný počet - tri, štyri, dvakrát, po dvaja
2. **neurčité** - vyjadrujú abstraktný (číslom nemerateľný) počet - vyjadrujú počet iba približne - veľa, mnohonásobne, viac ráz, menej...

druh	otázka	určité	neurčité
základné - skupinové	koľko? koľko?	desať troje	málo, veľa viacero
radové	koľký (v poradí)?	štvrtý	posledný
druhov	koľkoraký?	trojaký	mnohoraký
násobné	koľkonásobný? koľkokrát? koľko ráz?	päťnásobný päťkrát päť ráz / dva razy	viacnásobný veľakrát veľa ráz

ČO URČUJEME PRI ČÍSLOVKÁCH:

1. **rod** - mužský, ženský, stredný
2. **číslo** - jednotné (singulár), množné (plurál)
3. **pád** - nominatív, genitív, datív, akuzatív, lokál, inštrumentál
4. **vzor** - pekný, cudzí, päť, mesto, dub, stroj, žena

POZOR! Pri **mnohých číslkách** sa neurčujú niektoré gramatické kategórie alebo vzor. Niektoré **sa vôbec neohybajú**.

SKLOŇOVANIE A PÍSANIE ČÍSLOVIEK

ZÁKLADNÉ ČÍSLOVKY (vyjadrujú počet, otázka: koľko?):

- jeden, dva, tri, štyri - **samostatné skloňovanie**
- od päť do deväťdesiatdeväť - vzor **päť**
- **zložené s číslkou jeden** (dvadsaťjeden, tridsaťjeden, štyridsaťjeden...) sú **neohybné**: dvadsaťjeden žien, tridsaťjeden detí...
- v základnom tvare (N) sa píše **spolu**. Pri skloňovaní sa jednotky píše **oddelené** napr. dvadsaťsedem, dvadsiatich siedmich.
- **zlomkové číslky pol a štvrt'** - **neohybné**
- číslka **sto** - vzor **mesto**, číslka **tisíc** - vzor **stroj**, číslka **milión** - vzor **dub**, číslky **nula, miliarda** - vzor **žena**

Pozor! Číslka **sto** (ak stojí v spojení s podstatným menom), **tisíc** (ak je súčasťou zloženej číslky) **je nesklonná**.

Číslky označujúce **stovky a tisícky** sa píše **spolu**, číslky označujúce **milióny a miliardy** sa píše **zvlášť**. (Např. *dvisto, tritisíc, stojeden, tisícpäť, sedemstatisíc, štyri milióny, päť miliárd*.)

SKUPINOVÉ ČÍSLOVKY sú **neohybné**.

RADOVÉ ČÍSLOVKY (vyjadrujú poradie, otázka: koľký v poradí?):

- tvrdého zakončenia - vzor **pekný**: prvý hráč
- mäkkého zakončenia - vzor **cudzí**: tretí rok

DRUHOVÉ ČÍSLOVKY (vyjadrujú počet druhov, otázka: koľkorako? koľkoraký?):

- **ohybné** - vzor **pekný**: trojaký nápoj
- **neohybné**: trojako, štvorako

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

NÁSOBNÉ ČÍSLOVKY (vyjadrujú počet dejov, počet opakovaní, násobok dejov, otázky: koľkokrát? koľko ráz? koľkonásobne? koľkonásobný?):

- číslovky s časťou –**násobný** - vzor **pekný**
- číslovky s časťou -**krát** a slovom **raz/ráz/razy** - **neohybné**.

POZOR! Tvary **tretíkrát, prvý raz...** patria k **radovým číslovkám**, lebo sú utvorené od radových a nie základných čísloviek.

POZOR NA PRAVOPIS ČÍSLOVIEK

Ako sa skladajú číslovky

- päť-násť (15), šesť-násť (16), päť-desiat (50), šesť-desiat, (60), deväť-desiat (90)
- päť-sto (500), šesť-sto (600), deväť-sto (900)

Siedmi alebo siedmy?

- **vzor päť** - základné číslovky (**počet, koľko?**) vždy mäkké **-i**: Boli tam všetci **siedmi**. Turnaja sa zúčastnili žiaci **ôsmych** základných škôl. **Siedmim** z nás sa to podarilo. Vo svojich **siedmich** rokoch vynikajúco čítala.
- **vzor pekný** - radové číslovky (**poradie, koľký v poradí?**) vždy tvrdé **-y** okrem N pl., kde je stále **-i**: V celi skončil **siedmy**. V celi sme sa umiestnili **siedmi**. (**N pl.**) Prv končili ZŠ žiaci **ôsmych** tried. V **šest'**desiatych rokoch minulého storočia...

Pomôcka! Pri rozlišovaní medzi počtom a poradím niekedy **pomôže dať si číslovku do nominatívu**. (v **siedmich** rokoch => **N sedem** rokov, **ôsmych** ročníkov => **N ôsme** ročníky) alebo nahradiť číslovku slovom **päť** a pomôcť si výslovnosťou (v mojich **siedmich** rokoch => v mojich **piatich** rokoch)

Jedni alebo jedny? vždy **jedny** okrem N pl. životného mužského rodu, kde je stále **jedni**: **Jedni** chlapi to videli. (**N pl.**) Povedali sme to **jedným** chlapom. Stretli sme **jedny** zaujímavé dievčatá. Hrali sme sa s **jednými** krásnymi deťmi.

Päťkrát, päť ráz

- slová s **krát** **sa píšú spolu** (dvakrát, mnohokrát, prvýkrát)
- slová s **raz** **sa píšú oddelene** (jeden raz, dva razy, päť ráz, veľa ráz)

POZOR! Nepomýľ si číslovky s číslicami a číslicami. To sú číselné podstatné mená!

- a) pomenovania číslíc: nula, jednotka, dvojka, päťka/pätorka, stovka, tisícika... - vzor **žena**
- b) skupiny čísel: dvojica, trojica, päťica... - vzor **ulica**
- c) zlomkové výrazy: štvrt' - **dlaň**, pol - **nesklonná**, polovica - **ulica**, osmina, štvrtina, tretina - **žena**

SLOVESÁ

Slovesá sú **plnovýznamové ohybné** slová (časujeme ich). Vyjadrujú činnosť alebo stav (čo robí? čo sa s ním deje? Majú vetnočlenskú platnosť).

ROZDELENIE:

A/ **zvrtné** – ich súčasťou sú slová (zvrtné zámená) **sa** a **si**. Slovo **sa** znamená **sám seba** (umyť sa, obúvať sa) alebo **medzi sebou** (hádať sa, naháňať sa). Slovo **si** znamená **sám sebe** (veriť si, dopriať si) alebo **medzi sebou, navzájom** (rozumieť si, pomáhať si).

nezvrtné – ich súčasťou **nie** sú slová **sa** a **si**.

B/ **plnovýznamové** – pomenúvajú osobitné deje, činnosti, stavy

1. **stavové**
2. **činnostné**

neplnovýznamové nepomenúvajú osobitné deje, činnosti alebo stavy, spresňujú význam slovesa, pred ktorým stoja, spájajú sa s neurčitkom plnovýznamového slovesa.

Plnovýznamové slovesá sa delia na:

činnostné - pomenúvajú činnosť; vyjadrujú, čo robí osoba, zviera alebo vec (žiak **kreslí**, pes **šteká**)

stavové - pomenúvajú stav; vyjadrujú, čo sa s osobou, zvieraťom alebo vecou deje (žiak **zbledol**, výkres **sa belie**).

Činnostné plnovýznamové slovesá sa členia na **predmetové a bezpredmetové**

Predmetové slovesá vyjadrujú, že dej **slovesa sa prenáša na predmet, zasahuje ho**: darovať (knihu).

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

Členia sa na:

- **prechodné**, ktoré majú **predmet v akuzatíve bez predložky**: *piť (vodu)*
- **neprechodné**, ktoré majú **predmet v akuzatíve s predložkou alebo v ostatných pádoch**: *prekážať (bratovi), pohnevať sa (so súrodencom)*

Bezpredmetové slovesá vyjadrujú, že **dej sa neprenáša na predmet**: *Otec spí. Zvon bije.*

Neplnovýznamové (pomocné) slovesá sa členia na:

- **sponové** - byť, bývať, stať sa, ostať, ostávať, prísť; Používajú sa v spojení s neslovesným výrazom (podstatným menom, prídavným menom, číslovkou, príslovkou), sú súčasťou slovesno-menného prísudku: *Dnes je pekne. Noci tu bývajú chladné. Ostala prekvapená. Prišlo mi to ľúto.*
- **modálne** - môcť, mať, musieť, chcieť, dať, dať sa, vedieť, smieť; používajú sa na vyjadrenie vôle, povinnosti, možnosti alebo schopnosti konať dej: *môžeš odísť, má odísť, musíte odísť, chce odísť, dá sa odísť, nevie odísť, smiem odísť?*
- **fázové** - začať, začínať, ostať, ostávať, prestať, prestávať, pribrať sa, púšťať sa; Používajú sa na vyjadrenie fázy v priebehu deja: *začal bežať, začína svitať, ostal sedieť, prestáva pršať, pribrali sa stavať, púšťa sa chodiť*
- **limitné** - ísť, mať; Používa sa na vyjadrenie stavu pred uskutočnením deja: *Išlo ma rozhodíť od jedu. Už by malo svitať.*

SLOVESNÉ TVARY

podľa zloženia

1. **jednoduché slovesné tvary** - jedno slovo (*pišem, píš, napíšem, napíš*)
POZOR! Zvratné slovesá sú jednoduchými slovesnými tvarmi!
2. **zložené slovesné tvary** - viac častí (slov) (*písal som, budem písať, písal by som, bol by som písal*)
Zložené tvary sloves považujeme za **jeden slovesný tvar** (*chcel by som, potreboval by som*).
POZOR! Zloženými slovesnými tvarmi sú aj tvary 3. osoby minulého času! *písal, písala, písalo, písali.*

podľa určitosti

1. **určité slovesné tvary** - vieme určiť spôsob a čas (*pišem, blýska sa*). Sú to tvary **oznamovacieho, podmienovacieho a rozkazovacieho spôsobu a prítomného, minulého a budúceho času**: *počívam, počíval by som, bol by som počíval, počívaj! počíval som, budem počívať.*
2. **neurčité slovesné tvary** - **nevieme určiť spôsob a čas**
 - a) neurčitok (infinitív) *písa-t'*
 - b) prechodník *píšu-c*
 - c) činné prídavné prítomné *píšu-ci* (skloňuje sa podľa vzoru **cudzí**)
 - d) činné prídavné minulé *písa-vší* (skloňuje sa podľa vzoru **cudzí**)
 - e) trpné prídavné *písa-ny* (*kresle-ny, sia-ty*) (skloňuje sa podľa vzoru **pekný**)
 - f) slovesné podstatné meno *písa-nie* (skloňuje sa podľa vzoru **vysvedčenie**)

POMÔCKA! Prechodník a činné prídavné prítomné sa tvoria od 3.os.pl. +prípona, ostatné od neurčitku odtrhneme -t' a pridáme príponu -c.

POZOR! Pri neurčitých slovesných tvaroch sa dá často určiť aj menný rod, pád, vzor (napr. kosená-ženský rod, sg., N, pekný.)

SLOVESNÉ GRAMATICKÉ KATEGÓRIE (Čo určujeme pri slovesách)

osoba, číslo, čas, slovesný spôsob, slovesný vid, slovesný rod

I. OSOBA

1. osoba sg.	ja	1. osoba pl.	my
2. osoba sg.	ty	2. osoba pl.	vy
3. osoba sg.	on, ona, ono	3. osoba pl.	oni, ony

II. ČÍSLO jednotné (singulár) – *ja píšem* / množné (plurál) – *my pracujeme*

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

III. ČAS

- a) **minulý** - čítal som, prečítal som
- b) **prítomný** - čítam
- c) **budúci** - budem čítať, prečítam

IV. SLOVESNÝ SPÔSOB

- a) **oznamovací** (indikatív) – oznamujeme ním, že dej prebieha, prebiehal alebo bude prebiehať, teda používa sa v prítomnom, minulom alebo budúcom čase: *Meškám. Meškal som. Budem meškať.*
- b) **rozkazovací** (imperatív) dávame ním rozkazy, príkazy, vyjadrujeme požiadavky, žiadosti. Používa sa iba v prítomnom čase, ale zvyčajne má aj budúci význam. V písanej podobe označujeme vety, v ktorých ho použijeme interpunkčným znamienkom - výkričníkom (!). Tvorí sa iba v 2. osobe singuláru a v 1. a 2. osobe plurálu. *Ukáž! Ukážme! Ukážte!*
- c) **podmieňovací** (kondicionál) vyjadrujeme ním podmienku, za ktorej sa dej koná alebo by sa mal konať. Jej znakom je častica **by**. *Volal by som, keby... Bol by som volal.* Používame ho v **prítomnom čase** (sloveso v minulom čase + častica **by**; napr. *cestoval by som, kúpili by sme*) a v **minulom čase** (sloveso v minulom čase + častica **by** + sloveso **byť** v minulom čase; napr. *bol by som cestoval, boli by sme kúpili*).

V. SLOVESNÝ VID

- a) **dokonavý** - vyjadruje ukončený dej (*nakúpiť, prepísať, urobiť*), budúci čas sa u nich tvorí jednoduchým slovesným tvarom (*odpišem, prepracujem*); *dokonavé slovesá nemajú prítomný čas.* (*prečítal som* – minulý čas, *prečítam* – budúci čas).
- b) **nedokonavý** - dej je neukončený, stále prebieha (*písať, nakupovať, prepisovať*); budúci čas sa u nich zväčša tvorí zloženým slovesným tvarom (*budem pracovať, budem prepisovať*).

Pomôcka: Pre správne rozlíšenie využijeme sloveso *budem* + neurčitok slovesa. Keď má takéto spojenie zmysel = nedokonavý vid (*budem pracovať*), keď vznikne nezmysel = dokonavý vid (*budem prepracovať*).

VI. SLOVESNÝ ROD

- a) **činný** – pôvodca deja (podmet) sám vykonáva dej (*Mama varí obed.*)
- b) **trpný** - podmet nevykonáva dej, je ním zasiahnutý
 - zvratný trpný rod (sa): *Obed sa varí.*
 - opisný trpný rod (byť + trpné prídastie): *Obed je varený.*

Z PRAVOPISU SLOVIES

1. Zhoda podmetu (vy) s prísudkom (ste videli) pri vykaní

Zámeno sa zhoduje so slovesom vo funkcii prísudku.

Správne: *Vy ste to tiež videli pani Nováková?* zámeno pre 2.os.pl. - sloveso v 2.os.pl.

Nesprávne: *Vy ste to tiež videla, pani Nováková?*

2. Písanie i/y v slovesných tvaroch

a/ **základ slova** vo vybraných slovách - slovesách v rozkazovacom spôsobe si zachováva písanie **y**:

3.os.pl.prítomného času: *kryj-ú, umyj-ú, rozkazovací spôsob: kry! umy!* - slovotvorný základ;

Ale: gramatická prípona **-i** *potr-ú (potri!)* *urč-ia (urč, urči)*

b/ gramatická prípona

- všetky slovesné tvary okrem trpného prídastia v N sg. (*pečený, varený*, ale v N pl. *chlapci boli u nich varení-pečení*) majú v gramatickej prípone **-i/-í**: *robí, kreslí, dotkní sa! volí!*

- slovesá v trpnom rode sa skloňujú podľa vzoru *pekný*, napr.: *Nebud'te pripečení! Si najedený?*

c/ **samostatná morféma by** v podmienovacom spôsobe sa píše osobitne: *bola by sa umyla.*

Poznámka: morféma **by** býva aj **nesamostatná**:

- je súčasťou spojky: *keby sa bol umyl, akoby sa umyl;* - častice: *kiežby sa umyl.*

3. Výnimka z rytmického zákona

Rytmické krátenie alebo rytmický zákon je rytmické striedanie dĺžok - zmena dlhej slabiky na krátku po predchádzajúcej dlhej slabike. Výnimka z rytmického zákona nastáva vtedy, keď po dlhej slabike nasleduje opäť dlhá slabika.

Výnimky: 3. os. pl. prítomného času: typ *chvália, chránia*; prechodník: *chváliac, chrániac.*

Ale: činné prídastie: *vládnuci, píšuci.*

PRÍSLOVKY

Príslovky sú **plnovýznamové** **neohybné** slová, **vyjadrujú bližšie okolnosti deja** (miesto, čas, spôsob, príčinu...). **Majú vetnočlenskú platnosť** (vo vete plnia funkciu príslovkového určenia). **Rozlišujeme:**

- ❖ **príslovky miesta:** *doma, ďaleko* (kde? kam?)
- ❖ **príslovky času:** *včera, zajtra* (kedy? odkedy? dokedy? ako dlho?)
- ❖ **príslovky spôsobu:** *úprimne, pomaly* (ako? akým spôsobom?)
- ❖ **príslovky príčiny:** *náhodou, úmyselne* (prečo? z akých príčin?)

Stupňovanie (stupňujeme iba príslovky odvodené z akostných prídavných mien)

- ❖ pravidelne: *pomaly, pomalšie, najpomalšie*
- ❖ nepravidelne: *zle, horšie, najhoršie*

Pozor! Mnoho prísloviok prechádza k iným slovným druhom, hlavne k **predložkám** (napr. *blízko, vedľa, mimo, vnútri, dolu, poníže, vyššie, hore, okolo, oproti, neďaleko domu*), menej k **časticiam** (*okolo tretej hodiny*). Aby si správne určil slovný druh, pozorne skúmaj funkciu slova vo vete. Pomôže ti pri tom táto **dobrá rada**: Príslovka sa spája so **slovesom** (*sedel oproti*), **predložka** sa spája s **podstatným menom alebo zámenom v páde** (*oproti dverám / nemu*), **častica** iba dodáva významový odtienok slovu alebo vete, nemení základný zmysel (*má dvadsať – má okolo dvadsať*).

PREDLOŽKY

Predložky sú **neplnovýznamové** **neohybné** slová. **Pomáhajú nám pri skloňovaní podstatných, prídavných mien, zámen a čísloviek**. Nepíšeme ich spolu so slovom, ktoré skloňujeme! **Nemajú vetnočlenskú platnosť**. **Delia sa na:**

✚ **prvotné**

jednoduché: *bez, cez, do, k, medzi, na, o, od, okrem, po, pod, pre, pred, pri, proti, s/so, u, v/vo, z/zo, za*

zložené: *popod, ponad, popri, spopod, sponad, spoza, pomedzi, spomedzi*

✚ **druhotné** vznikli z iných slovných druhov

z podstatných mien: *vd'aka, vinou, zásluhou, v záujme, vzhľadom na, začiatkom, koncom, v zmysle*

z prísloviok: *blízko, mimo, vyššie, okolo, zároveň, pozdĺž, vôkol*

zo sloviok: *začínajúc, končiac, počnúc, nehl'adiac na*

Predložky **s, z, v, k** kvôli výslovnosti niekedy priberajú samohlásku **o** alebo **u**, a to pred slovom, ktoré má v prvej slabike rovnakú alebo výslovnostne podobnú spoluhlásku ako predložka: *zo záhrady, vo vani, ku garáži, zo školy, so sestrou, vo svojej, ku skrini*. Tento jav sa nazýva **vokalizácia** predložiek / vokál = samohláska /.

Jednotlivé predložky sa viažu s týmito pádmi:

G – *bez, do, od, u, z, zo, spod, sponad, spomedzi, prostred, podľa, niže, vrátane...*

D – *k, ku, proti, naproti, voči, kvôli, napriek...*

A – *cez, pre, na, nad, medzi, pod, o, v...*

L – *pri, popri, o, v, na, po...*

I – *s, so, za, medzi, pod, pred, nad...*

SPOJKY

Spojky sú **neplnovýznamové** **neohybné** slová. **Významovo spájajú slová alebo vety**. **Nemajú vetnočlenskú platnosť**. **Delíme ich na:**

Prirad'ovacie spojky: *a, i, aj, ani, ba, ba aj, nielen - ale aj, ale, no, lež, lenže, ibaže, však, alebo, či, buď, alebo - alebo, či - či...* Pred spojkami **a, i, aj, alebo, ani** nepíšeme čiarku, keď sa vo vete spojky **ani, alebo, aj** vyskytujú dvakrát, píšeme čiarku pred druhou z nich. **K prirad'ovacím spojkám patria aj:**

- **príčinné:** *lebo, však, teda, ved', totiž, a to, to jest (t.j.),*
- **dôsledkové:** *tak, a tak, teda, a teda, preto, a preto, nuž.* **Pozor, píšeme pred nimi čiarku !!!**

Podrad'ovacie spojky: *že, aby, žeby, keď, či, lebo, pretože, ako, hoci, kým, len čo...* **Pozor!** Pred **ako** v prirovnaniach čiarku nepíšeme!

Prirad'ovacie a podrad'ovacie spojky môžeme rozdeliť podľa zloženia na:

- **jednoduché:** *a, lebo, preto, že, keby, aby...*
- **zložené:** *ba aj, nielen - ale aj, a tak, a teda, a preto, len čo...*

ČASTICE

Častice sú neplnovýznamové neohybné slová. Nemajú vetnočlenskú platnosť (Nedá sa na ne pýtať otázkami.) Časticami vyjadrujeme svoj osobný postoj k obsahu výpovede: *Neklamem, naozaj. Vraj ochorel.* **Členia sa na:**

- **uvádzacie:** *a, i, ale, len, no, nuž, potom, prosím, síce, ono, ostatne, tak, však, aby, bár, bodaj by, čiže, čoby, kdeže, kiez, nech, nože, vari, všakhej, ved', ešteže, pravda...*
- **vytyčovacie:** *aspoň, beztak, nadovšetko, predsa, teda, ešte, jednako, napokon, slovom, skrátka, bezpečne, div, nie, iba, len, aj, ani, hlavne...*

Od spojok sa častice odlišujú:

- spojky spájajú dve slová alebo vety: *nemám čas **ani** chuť*
- častice zdôrazňujú význam jedného slova alebo celej vety: ***Ani** nepôjdem!*

Od prísloviak sa častice odlišujú:

- na príslovky sa dá pýtať otázkami **kde? kedy? ako? prečo?**
- na častice sa nedá spytovať otázkami. ***Najskôr** zmeškal vlak.*

CITOSLOVIA

Citoslovčia sú neplnovýznamové neohybné slová, ktoré vyjadrujú city a vôľu alebo napodobňujú rozmanité zvuky. Môžu to byť aj jednočlenné vety: *Psst! Hurá!*

Vo vete ich oddeľujeme čiarkou: ***Haj**, húsky!*

POZOR! Vo vete môžu mať platnosť prísudku: *Žaba **čľup** do vody.* Vtedy sa neoddeľuje čiarkou.

Členia sa na:

- **vlastné (citové a vôľové) :** *ach, jaj, fuj, ha-ha-ha, chi-chi, brá, hijó, psst, prír, heš...*
- **zvukomalebné:** *hav, kikirikí, cing...*

SYNTAX (SKLADBA)

VETA

Veta je významovo ucelená, gramaticky organizovaná a zvukovo uzavretá jednotka reči, ktorá má dorozumievací (komunikačný) cieľ.

ČLENENIE VIET

podľa ZÁMERU HOVORIACEHO (OBSAHU):

- **oznamovacie:** *Úlohy mám už hotové.*
- **opytovacie:** - **doplňovacia otázka:** *Kedy prídete?* - **zisťovacia otázka:** *Môžem vám nejako pomôcť?*
- **rozkazovacie:** *Nezabudnite!*
- **želacie:** *Keby už bola nedeľa! Dobrý deň, teta!*

Všetky druhy viet môžu mať aj formu **zvolania:** *Zvoní! Čo si to zas vystrájal?!*

podľa ZLOŽENIA (počet myšlienok vo vete):

- **jednoduchá veta** (holá, rozvitá, s viacnásobným vetným členom) – 1 myšlienka
- **zložená veta (súvetie)**
 - **jednoduché súvetie:** prirad'ovacie – podrad'ovacie – 2 myšlienky
 - **zložené súvetie:** 3 a viac myšlienok

podľa ČLENITOSTI (podľa prítomnosti hlavných vetných členov – podmetu a prísudku vo vete):

- **jednočlenná veta** (**slovesná, neslovesná**) **vetný základ** (*nemá prísudzovací sklad*)
- **dvojčlenná veta** (**úplná** – vyjadrený podmet + prísudok, **neúplná** – nevyjadrený podmet + prísudok / vytvárajú spolu prísudzovací sklad).

SLOVOSLED, VETOSLED

Slovenčina nemá pevné, ustálené poradie slov vo vete. **Slovosled** však nie je úplne ľubovoľný, má tri hlavné činitele:

- A. významovú stavbu vety,
- B. gramatickú stavbu vety,
- C. rytmický činiteľ.

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

A. VÝZNAMOVÁ STAVBA VETY sa nazýva aj **aktuálne vetné členenie**.

Vo výpovedi rozlišujeme dve časti: **východisko** výpovede a **jadro** výpovede.

- **Východisko** výpovede je tá časť vety, ktorá je známa zo situácie, z kontextu
- **Jadro** vety je tá časť, ktorej obsah nepoznáme - je nový.

Hrobka ukázala svoje bohatstvo.

V- východisko

J- jadro

Jadro výpovede zdôrazňujeme **vetným prízvukom (dôrazom)**.

1. Na stavbu vety vplývajú **vonkajšie okolnosti**, ktoré určujú myšlienkový postup podávateľa. Ak podávateľ svoju výpoveď začína **východiskom** výpovede a pokračuje **jadrom** výpovede, veta má **objektívny slovosled**: *V Európe sa začínalo sťahovanie národov.*

V

J

2. Na poradie slov však vplýva aj **osobný postoj** podávateľa k vonkajším javom, jeho city a nálady. Vtedy podávateľ výpoveď začína **jadrom** a pokračuje **východiskom** výpovede.

Takýto slovosled sa nazýva **subjektívny**: *Narazil som na niečo!*

J

V

B. GRAMATICKÁ STAVBA VETY

Na gramatickej stavbe vety sa prejavuje spolupatričnosť niektorého vetného člena s iným vetným členom:

- **zhodný prívlastok** stojí **pred** podstatným menom, ktoré rozvíja: *drevený nábytok, bronzové predmety*;
- **nezhodný prívlastok** stojí **za** podstatným menom, ktoré rozvíja: *hrobka veľmoža, tím odborníkov*;
- **prístavok** stojí **za** členom, ktorý rozvíja: *Peter Roth, náš nádejný archeológ...*

C. RYTMICKÝ ČINITEL

Rytmickejší činiteľ sa prejavuje pri oblohe jednoslabičných neprízvučných slov (príkloniek- krátke tvary zámen ma, ťa, ho, mi, ti..., tvary pomocného slovesa byť, časťica by).

Tieto sa kladú vo vete vždy **za** prvé prízvukové slovo, ku ktorému patria: *Podaj mi ruku. Vidím ťa. Ján by ti to povedal. Chcela by som ho vidieť.*

Poradie viet v súvetí sa nazýva **vetosled**. V slovenčine je vetosled väčšinou **voľný**:

HV

VV

VV

HV

Zavolaj mi, keď sa vrátiš.

Keď sa vrátiš, zavolaj mi.

V niektorých súvetiach je však **poradie viet pevné**, napr.:

- **ak vedľajšia veta rozvíja nadradené podstatné meno, stojí vedľajšia veta vždy za hlavnou vetou:**

HV

VV

Poznám človeka, ktorý hovorí šiestimi jazykmi.

- **ak súvetie vyjadruje časovú následnosť viet alebo stupňovanie:**

Najprv sa okúňal, potom prehovoril. Nielenže odpovedal na všetky otázky, ale vedel aj uviesť príklady.

SKLADY

Základom **dvojčlennej vety** je **prisudzovací sklad**. Tvorí ho **podmet a prísudok**. Základom **jednočlennej vety** je **vetný základ**. **Jednoduchá veta** má jeden prisudzovací sklad alebo jeden vetný základ. Vetné vety vo vete sa spájajú do **skladov**. Poznáme **3 druhy skladov**:

- **prisudzovací sklad** tvorí **podmet** (vyjadrený / nevyjadrený) a **prísudok** (slovesný/slovesno-menný):

lastovičky = prileteli 2v = 1 2n = 1

- **určovací sklad** tvorí **nadradený a podradený vetný člen**:

lavička *nadradený v. č.* *lavička* *nadradený v. č.*
drevená *podradený v. č.* *z dreva* *podradený v. č.*

- **priradovací sklad** tvoria **viacnásobné vetné členy**

včely a čmeliaky +

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

Každý vetný člen môže byť:

	<i>jednoduchý (holý)</i>	<i>rozvitý</i>	<i>viacnásobný</i>
podmet	<i>Sestra sa učí.</i>	<i>Moja sestra sa učí.</i>	<i>Ja aj sestra sa učíme.</i>
prísudok	<i>Počítam.</i>	<i>Počítam príklady.</i>	<i>Počítam, rátam príklady.</i>
vetný základ	<i>Pršalo.</i>	<i>Náhle sa rozpršalo.</i>	<i>Pršalo a pršalo.</i>
prívlastok	<i>mladšia sestra</i>	<i>veľmi šikovná sestra</i>	<i>najmladšia a najmilšia sestra</i>
predmet	<i>Píše úlohu.</i>	<i>Píše úlohu z matematiky.</i>	<i>Číta knihy a časopisy.</i>
príslovkové určenie	<i>Počíta rýchlo.</i>	<i>Počíta veľmi rýchlo.</i>	<i>Počíta rýchlo a správne.</i>

ZÁKLADNÉ VETNÉ ČLENY (HLAVNÉ)

- v dvojčlennej vete **podmet** a **prísudok**,
- v jednočlennej vete **vetný základ**.

PRÍSUDOK (1): vyjadruje, čo robí podmet alebo čo sa deje s podmetom

✚ **slovesný (1s)** *Býva vyjadrený:*

- plnovýznamovým slovesom: *Premýšľajte! Každý sa teší.*
- neplnovýznamovým slovesom + neurčitkom plnovýznamového slovesa: *Vtáci začali spievať. Chcel by piť. Dnes môžeme do rána tancovať.*

✚ **menný (slovesno-menný) (1sm)**

- neplnovýznamové (sponové) sloveso byť + podstatné meno, prídavné meno, zámeno alebo číslovka: *Milan je hrdina. Návšteva bola príjemná. Víťazstvo bude moje. Gregor bol prvý.*

PODMET (2) vyjadruje pôvodcu deja, otázka kto? čo? Nominatív!!!

- **vyjadrený (2v):** *Ludia tleskali.* (kto? čo?)
- **nevyjadrený (2n):** *Uklonil sa. (on)* (kto? čo?)

Podmet býva vyjadrený:

- **podstatným menom** v nominatíve: *Vietor fúka.* (kto? čo?)
- **zámenom** v nominatíve: *Niektorí prišli neskôr.* (kto? čo?)
- **spodstatneným prídavným menom** v nominatíve: *Vstupné je vysoké.* (kto? čo?)
- **číslovkou:** *Mnohí sa už nevrátili.* (kto? čo?) *Prvý bol odmenený.* (kto? čo?)

VETNÝ ZÁKLAD býva vyjadrený:

- **slovesom** (slovesný): *Chumelí v celom kraji. V miestnosti nefajčiť!*
- **podstatným menom** (neslovesný): *Mama! Rómeo a Júlia, Rysavá jalovica*
- **prídavným menom** (neslovesný): *Nádherne! Úžasné!*
- **príslovkou** (neslovesný): *Dobre. Krásne!*
- **citoslovcom** (neslovesný): *Crón! Joj!*

ROZVÍJACIE (VEDĽAJŠIE) VETNÉ ČLENY

Rozvíjacie (vedľajšie) vetné členy sú: **predmet, príslovkové určenie, prívlastok, prístavok, doplnok**
PREDMET (3) je rozvíjací vetný člen, ktorý **doplňa, bližšie určuje význam slovesa v prísudku**. Pýtame sa naň všetkými pádovými otázkami, **okrem nominatívu!**

Môže byť **priamy 3p** (A bez predložky) a **nepriamy 3n** (A s predložkou, G, D, L, I); **Je vyjadrený:**

- **podstatným menom:** *...maľujem obrázok* (koho? čo?)
- **zámenom:** *...nezabudnite na nás* (na koho? na čo?)
- **spodstatneným prídavným menom:** *...dostal odchodné.* (koho? čo?)
- **číslovkou:** *...spoliehal sa na prvého.* (na koho? na čo?)

PRÍSLOVKOVÉ URČENIE (4) je rozvíjací vetný člen, ktorý **vyjadruje, za akých okolností sa uskutočňuje dej prísudku**. Pýtame sa naň otázkami kde? kedy? ako? prečo?

Rozlišujeme príslovkové určenie:

- **miesta (4m):** *Jurko sa vráti domov.* (kam?)
- **času (4č):** *Večerali neskoro.* (kedy?)
- **spôsobu (4s):** *Krásne sneží.* (ako?)
- **príčiny (4p):** *Od strachu onemel.* (prečo?)

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

Okrem slovesa v prísudku príslovkové určenie rozvíja aj prídavné meno (v úlohe prívlastku) a príslovku (v úlohe príslovkového určenia): *veľmi dobrý* film, *dost' slabó* kúria.

Príslovkové určenie býva vyjadrené:

- príslovkou: *Často* chorľavie. *Dobre* lyžuje. *Naschvál* mešká. *Vonku* mrzne.
- predložkovým pádom podstatného mena: *Stretli sa na ulici. V dome* straší.

PRÍVLASTOK (5) je vetný člen, ktorý rozvíja podmet, predmet alebo príslovkové určenie vyjadrené podstatným menom. Pýtame sa naň otázkami aký? ktorý? či? koľký?

Zhodný prívlastok (5z) stojí zvyčajne pred slovom, ktoré rozvíja a býva vyjadrený:

- prídavným menom: *nové* šaty, píše *domácu* úlohu, stretli sa v *babkinej* záhrade...
- zámenom: v *mojej* mysli, do *nášho* dvora...
- činným prídavným: *vychádzajúce* slnko, *kresliaci* žiak, *spiaca* krásavica...
- trpným prídavným: *uvarená* mrkva, *kreslený* film, *varené* vajce...
- číslovkou: *dvojaká* tvár, *prvý* pretekár...

Nezhodný prívlastok (5n) stojí zvyčajne za slovom, ktoré rozvíja a býva vyjadrený:

- podstatným menom: *pán v okuliaroch*, cesta *lesom*...
- príslovkou: cesta *späť*, návrat *domov*...

Zhodný prívlastok musí byť v tom istom rode, čísle a páde (zhoda) ako slovo, ktoré rozvíja. Stačí, ak sa nezhoduje len v jednom z nich - je nezhodný.

Prívlastok môže byť aj postupne sa rozvíjajúci (nepíšeme medzi ne čiarku!) Nevytvára sa pri ňom priradovací sklad! Napr.: Rada nosila *čiernu skladanú* sukňu. Spievali *veselé tramské* piesne.

POZOR! Postupne sa rozvíjajúci prívlastok **si nemýl'** s **viacnásobným prívlastkom**. Napr. Spievali *nové* aj *staré* piesne.

PRÍSTAVOK (6) je vetný člen, ktorý vyjadruje význam niektorého vetného člena novým spôsobom. Stojí pri podstatnom mene, ktoré môže plniť úlohu hociktorého vetného člena. Prívlastok môže byť tvorený viacerými slovami: Eva, *najmladšia sestra*, sa vydala prvá.

Podmet: *Rakúske Alpy*, *známy raj lyžiarov*, privítali prvých návštevníkov.

Predmet: *Susedovho psa*, *krásneho bernardína*, niekto ukradol.

Príslovkové určenie: *Vrátili sme sa z Chorvátska*, *krajiny krásnych ostrovov a pláží*.

VYTÝČENÝ VETNÝ ČLEN

Hovoriaci môže vetný člen zdôrazniť tak, že ho vysunie pred vetu a vo vete naň odkazuje ukazovacím zámenom. Takýto výraz sa nazýva **vytýčený (vysunutý) vetný člen**. Vytýčený vetný člen sa oddeľuje čiarkou alebo pomlčkou. Vysunutý býva najčastejšie **podmet**, **predmet** alebo **príslovkové určenie**. *Eva, tá bola vždy múdrejšia. Diktát, ten* očakávali v žiaci v pondelok. *Doma, tam* je vždy veselo.

PÍSANIE ČIARKY V JEDNODUCHEJ VETE

Čiarkami sa **vyčleňujú** tie výrazy, ktoré nie sú vetnými členmi:

- citoslovcia: *Ach*, *ty nešťastník!*
- oslovenie: *Vierka*, *pod obedovať!* Povieť vám to, *deti moje*, až zajtra.
- častice vzťahujúce sa k obsahu celej výpovede: *Bohužiaľ*, *už musím ísť*. Bude to, *samozrejme*, pre nás veľká česť.
- prístavok: *Jano*, *známy bitkár*, tiež dostal svoje. *Cicavce*, *napr. slony*, sú starostlivými rodičmi.
- vytýčený vetný člen: *Rudo*, *ten* sa má dobre.

Čiarka sa píše medzi časťami viacnásobného vetného člena: *Jožko, Fero, Jano* neprišli. Dostali sme *pero, ceruzky, pravítko*. Hľadali sme *doma, vonku, v meste*.

JEDNODUCHÉ SÚVETIE (2 MYŠLIENKY)

Jednoduché súvetie má dva prísudzovacie sklady alebo vetné základy.

Jednoduché súvetie delíme na:

- **priradovacie súvetie** je spojením **dvoch gramaticky rovnocenných** viet. Obidve vety sú hlavné, od seba nezávislé. *Deti sedia a počúvajú rozhlasovú hru*.
- **podradovacie súvetie** je spojením **dvoch gramaticky nerovnocenných** viet. Jedna veta je nadradená (hlavná) a druhá je podradená (vedľajšia): *Všetci chcú, aby hral*.

PÍSANIE ČIARKY V JEDNODUCHOM SÚVETÍ

V **prirad'ovacom** súvetí sa čiarkou pripájajú:

- hlavné vety v bezspojkovom spojení: *Taxík zastal, Anna zaplatila.*
- hlavné vety, ktoré nie sú priradené spojkami **a, i, aj, ani, alebo, či**: *Prekvapil sa, **ba** priam onemel. Volal, **ale** nepočuli sme ho.*
- hlavné vety, keď ich uvádzajú dvojité, resp. (trojité) prirad'ovacie spojky: **aj- aj, ani- ani, alebo- alebo, či- či, bud'- či**: *Ani sa ty neboj, **ani** sa ty netras. **Bud'** sa vrátiš, **alebo** sa rozdelíme.*
- hlavné vety spojíme spojkami a spojkovými výrazmi **ba, ba aj, nielen- ale aj, ale, no, lež, lenže, ibaže, a preto, a tak, a teda, a predsa, a jednako, a pritom**: *Nemusel, **a predsa** prišiel. Hnev nás prešiel, **a tak** sme sa udobrili.*

V **podrad'ovacom** súvetí sa čiarkou vyčleňuje vedľajšia veta z hlavnej: *Oznámili, **že prídu**. Večer, **keď** sa vracali domov, začalo pršať. **Kto prv príde**, prv melie.*

ZLOŽENÉ SÚVETIE (3 A VIAC MYŠLIENOK)

Súvetie, ktoré má **tri a viac viet**, nazývame **zložené súvetie**. Vety môžu byť:

- v **prirad'ovacom vzťahu**:

Eva s povzdychom *prešla* do kúpeľne, *prečesala* si dlhé tmavé vlasy a *naniesla* na pery trocha rúžu.

HV1

HV2

HV3

- v **podrad'ovacom vzťahu**:

Druhýkrát už *pribehla* k telefónu, *lebo* sa jej *zdalo*, že *zvoní*.

HV1

VV1

VV2

- v **prirad'ovacom aj podrad'ovacom vzťahu**:

Moderátor *sa vrúti* na scénu a na kolenách ju *prosí*, aby *moderovala* vlastnú šou.

HV1

HV2

VV

Poznámka: číslica vyjadruje počet hlavných a vedľajších viet v zloženom súvetí.

PÍSANIE ČIARKY ZLOŽENOM SÚVETÍ Pri písaní čiarky v **zloženom** súvetí platia rovnaké pravidlá ako pri písaní čiarky v **jednoduchom prirad'ovacom** alebo **jednoduchom podrad'ovacom** súvetí.

ČLENSKÝ A VETNÝ ZÁPOR. MIMOJAZYKOVÉ PROSTRIEDKY VYJADRENIA ZÁPORU.

Vety sú **kladné** alebo **záporné**:

Mám priateľku. - *Nemám priateľku.*

Záporná veta vyjadruje opak kladnej: *Vie.* - *Nevie.*

Vybral si. - *Nevybral si.*

Zápor sa vyskytuje pri všetkých druhoch viet- dvočlenných, jednočlenných i v súvetiach: *Jana nesedí sama. Neprší. Myslím, že nepríde.*

Zápor môže byť **členský** a **vetný**. (Sú to gramatické zápory.)

Pri **členskom zápore** sa popiera iba **vetný člen**.

Členský zápor sa vyjadruje **zápornou časticou nie**, ktorá sa kladie tesne pred vetný člen, ktoré sa týka: *Dýchaj zhlboka, **nie** povrchne. **Nie** každý to vie. Máš počúvať, **nie** vyrušovať.*

Pri **vetnom zápore** sa popiera **celá veta**.

Vetný zápor býva vyjadrený **záporným tvarom slovesa v prísudku**: *Nikto **nepríšiel**. Dnes **neprší**. Vraj tu **nebudú** obedovať. Koláče ešte **nie sú** upečené. Otec **nie je** sprievodca. **Nerozumiem** tým ľuďom.*

Veta dostáva zvláštne citové zafarbenie zámenou kladu a záporu:

➤ v **rečníckych otázkach**: *Musí to vedieť každý?* = *Nemusí to vedieť každý.*

➤ v **zist'ovacích otázkach**: *Nemáš nejaké plány?* = *máš nejaké plány?*

➤ v **rozkazovacích a zvolacích vetách**: *Mohol si to aj viac roztrhať!* = *Nemal si to roztrhať!* Čo všetko ľudia nevymyslia! = *Ľudia všeličo vymyslia.*

PRIAMA REČ

Je to doslovné znenie reči postáv. Označujeme ju úvodzovkami. Napr. „Kde je Jarka?“

Priama reč je uvádzaná **uvádzacou vetou**.

Uvádzacia veta môže stáť:

✚ **pred** priamou rečou: **Mamička povedala:** „Bola niekde na chodbe.“

✚ **za** priamou rečou: „Kde je mačiatko?“ **spytuje sa Klárka.**

✚ **uprostred** priamej reči: „Bolo na chodbe,“ **hovorí mama,** „ale už zmizlo.“

UVÁDZACIA VETA NA ZAČIATKU

Uvádzacia veta sa končí dvojbodkou, priama reč sa začína veľkým písmenom.

Peter iba ticho poznamenal: „Takto som to nechcel urobiť.“

Mama sa spýtala: „A kedy to už bude hotové?“

Hájnik sa zamračil: „Nech vás tu už nikdy nestretnem!“

UVÁDZACIA VETA NA KONCI

Priama reč sa končí čiarkou, otáznikom alebo výkričníkom, uvádzacia veta sa začína malým písmenom.

„Takto som to nechcel urobiť,“ **ticho poznamenal Peter.**

„A kedy to už bude hotové?“ **chcela vedieť mama.**

„Nech vás tu už nikdy nevidím!“ **mračil sa hájnik.**

VLOŽENÁ UVÁDZACIA VETA

Uvádzacia veta sa začína malým písmenom, končí čiarkou, druhá časť priamej reči sa začína malým písmenom.

„Takto som to nechcel urobiť,“ **ticho poznamenal Peter,** „nebudeme pokračovať.“

„Veľmi som sa snažila,“ **kývala hlavou,** „ale nemá to zmysel.“

SLOH (ŠTYLISTIKA)

JAZYKOVÉ ŠTÝLY

Jazykové dorozumievanie je cieľavedomá ľudská činnosť. Dorozumievanie sa uskutočňuje v jazykových prejavoch. Podľa typických oblastí, podmienok a cieľov dorozumievania, ale aj podľa osobných vyjadrovacích schopností utvárame jazykové prejavy, ktoré sa navzájom odlišujú, pretože sa v nich uplatňuje odlišný výber a usporiadanie jazykových prostriedkov.

Cieľavedomý výber a usporiadanie jazykových a kompozičných prostriedkov sa nazýva **jazykový štýl**.

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

Rozlišujeme šesť jazykových štýlov:

jazykový štýl	znaky	uplatnenie	slohové útvary
hovorový	ústnosť súkromnosť situačnosť stručnosť expresívnosť	- využíva sa v rodinnom prostredí, medzi priateľmi - vyznačuje sa dopredu nepripravenými jazykovými prejavmi	ústne útvary: rozprávanie, dialógy, telefonický rozhovor, debata, príslovie... písomné útvary: súkromný list, SMS, MMS, e-mail, pohľadnica...
náučný	písomnosť monologickosť verejnosť pojmovosť presnosť odbornosť	- je to štýl vedy, náučnej literatúry, učebníc - vyznačuje sa presnosťou, snahou vysvetliť súvislosti medzi javmi	výklad, úvaha, esej, prednáška, vedecký referát, odborný posudok...
publicistický	písomnosť verejnosť informatívnosť variabilnosť aktuálnosť	uplatňuje sa v tlači, rozhlase a televízii - je určený širokej verejnosti	oznámenie, správa, interview, úvodník, komentár, recenzia, reportáž...
administratívny	vecnosť knižnosť stručnosť adresnosť neutrálnosť	uplatňuje sa v úradnom styku	úradný list, žiadosť, zápisnica, objednávka, životopis, vysvedčenie, peňažný, poukaz, podací lístok...
umelecký	variabilnosť expresívnosť metaforickosť náznakovosť	uplatňuje sa v umeleckej literatúre (lyrika, epika, dráma) obsahová mnohoznačnosť autori vyjadrujú subjektívny názor	pieseň, hymna, sonet, óda, balada, rozprávka, povesť, bájka, báj, poviedka, román, veselohra, tragédia, dráma, muzikál...
rečnícky	ústnosť verejnosť názornosť adresnosť	- uplatňuje sa pri slávnostných príležitostiach a na konferenciách - bývajú často dopredu písomne pripravené	slávnostný prejav, príhovor (prívet), prednáška, referát, diskusný príspevok...

ŠTÝLOTVORNÉ ČINITELE

Činitele, ktoré určujú, akým spôsobom si vyberáme jazykové prostriedky do jazykového prejavu, sa nazývajú **štýlotvorné činitele**. Rozdeľujeme ich na **subjektívne a objektívne**.

K **subjektívnym** štýlotvorným činiteľom patria **individuálne vlastnosti autora jazykového prejavu** (vek, vzdelanie, temperament).

K objektívnym štýlotvorným činiteľom patrí:

- **adresát** jazykového prejavu,
- **funkcia, cieľ** jazykového prejavu,
- **prostredie**, v ktorom sa uskutočňuje jazykový prejav,
- **forma** jazykového prejavu (ústna/písomná).

AKO VYJADRUJEME CITY? KOMUNIKÁCIA VERBÁLNA A NEVERBÁLNA

Komunikácia ako spôsob dorozumievania medzi ľuďmi môže byť **slovná (verbálna) a neslovná (neverbálna)**.

Neverbálnu komunikáciu (reč tela) si neuvedomujeme, je spontánna a prebieha neustále: vstúpime do chladnej miestnosti, počujeme si ramená (cítíme chlad), v čakárni u lekára si zvyčajne sadneme ďalej od neznámeho človeka, ale k spolužiakovi si prisadneme blízko (uprednostníme, čo nám je známe) atď.

Neverbálna komunikácia prebieha súčasne s verbálnou, naše slová naozaj vyjadrujú to, čo cítime.

SLOHOVÉ POSTUPY A ÚTVARY

slohový postup - spôsob, akým je text vytvorený, aké prostriedky používa, na čo zameriava svoju pozornosť (napr. na príbeh, vlastnosti, informáciu, súvislosti medzi javmi a pod.)

1. rozprávací slohový postup
2. opisný slohový postup
3. informačný slohový postup
4. výkladový slohový postup

slohový útvar - je výsledný text, ktorý vznikne použitím nejakého slohového postupu napr. ak použijeme opisný slohový postup, môžeme vytvoriť slohový útvar - statický opis

ROZPRÁVACÍ SLOHOVÝ POSTUP má vyrozprávať jedinečnú **udalosť**, **príbeh** v nejakej časovej postupnosti a hojne využíva slovesá

útvary rozprávacieho slohového postupu: **bájka, povesť, rozprávka, poviedka, novela, román...**

OPISNÝ SLOHOVÝ POSTUP má zachytiť **vlastnosti** predmetu, osoby a využíva prídavné mená
útvary opisného slohového postupu:

OPIS

a. statický - opisuje objekt bez pohybu

b. dynamický - opisuje objekt v pohybe alebo popisuje nejakú činnosť - *opis pracovného postupu*

a. jednoduchý - opisuje vlastnosti objektu bez výraznejšieho štýlového zafarbenia

b. umelecký – náladový - využíva umelecké jazykové prostriedky - poetizmy, trópy, figúry atď

c. odborný - pracuje s objektom metodickým, vedeckým spôsobom a používa odborný jazyk

CHARAKTERISTIKA - opisuje vlastnosti **osoby**

a. priama charakteristika - vlastnosti človeka priamo pomenuje

b. nepriama charakteristika - zobrazuje vlastnosti cez ich prejavy, správanie človeka

a. vonkajšia charakteristika - zachytáva výzor, vzhľad človeka

b. vnútorná charakteristika - všíma si charakter, povahu osoby

KARIKATÚRA - je to vlastne zvláštny druh charakteristiky, všíma si najmä záporné vlastnosti a slabosti, ktoré zveličuje až do humornej podoby, má poukázať na isté črty, prípadne ich zosmiešniť

INFORMAČNÝ SLOHOVÝ POSTUP - uvádza fakty, údaje, informácie, odpovedá na otázky čo, kde, kedy, ako, často využíva číslovky, vlastné mená

útvary informačného slohového postupu:

správa - stručne, vecne, aktuálne, objektívne informuje o udalosti, ktorá sa stala a jej okolnostiach

oznámenie - stručne, výstižne informuje o budúcej udalosti

úradný list - žiadosť, objednávka - stručne, presne vyjadruje, čo je jeho úlohou (žiada, objednáva atď.)

interview, pozvánka, inzerát, dotazník, telegram, zápisnica, program...

VÝKLADOVÝ SLOHOVÝ POSTUP - sleduje vzťahy, súvislosti, vysvetľuje príčiny a následky

útvary výkladového slohového postupu:

výklad - vysvetľuje, objasňuje, poučuje o nejakom probléme, sprístupňuje poznatky, má byť vecný a objektívny

úvaha - zamýšľa sa, uvažuje, hľadá príčiny problémov a ich riešenia, argumentuje, je subjektívna, môže používať umelecké prostriedky

referát - stručne, pomocou základných faktov, uvádza poslucháča do danej problematiky

recenzia - hodnotí nejaké dielo, jeho kvalitu, prednosti, nedostatky (kniha, hudba, počítačová hra, film)

komentár - očami autora hodnotí väčšinou udalosti zo života spoločnosti, hľadá jej príčiny, skúša predpovedať následky

prednáška, úvodník, diskusný príspevok...

NEKTORE SLOHOVÉ ÚTVARY

OPIS je útvar opisného slohového postupu. Opis rozlišujeme:

• podľa poňatia témy:

- **statický**: opis osoby, veci, zvierat, rastliny...- informácie o zložení, stavbe a vlastnostiach, ktoré sú trvalými vlastnosťami
- **dynamický**: opis dynamického javu, napr. opis pracovnej činnosti

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

• podľa uplatnenia jazykového štýlu:

- **odborný:** presný a vecný opis stavby, zloženia a fungovania nejakého predmetu alebo javu - v učebniciach, v odbornej literatúre
- **umelecký:** citovo zafarbený alebo náladový opis, charakteristika osoby, karikatúra

Odborný opis

Odborný opis je vecný a presný opis podstatných znakov, založenia či fungovania nejakého predmetu alebo javu. Používa sa v učebniciach a v odbornej literatúre. V odbornom opise sa uplatňujú oznamovacie vety, jednoduché vety i jednoduché súvetia, dôležité sú podstatné mená, prídavné mená a odborné termíny.

Karikatúra

Vtipná subjektívna charakteristika osoby, situácie alebo myšlienky sa nazýva **karikatúra**. Karikatúra zámerne zosmiešňuje, skresľuje alebo staticky odsudzuje niektoré črty osobnosti, ľudského prejavu alebo spoločenský závažný skutočnosť zveličením ich nápadných znakov.

Charakteristika je výstižný opis zameraný na telesné, duševné, povahové i citové vlastnosti človeka.

✚ **vonkajšia charakteristiku** (zameriava sa na najtypickejšie **vonkajšie** znaky a vlastnosti)

✚ **vnútorná charakteristiku** (zameriava sa na **povahu človeka, jeho schopnosti a vlastnosti**)

Ak opisujeme povahu a vlastnosti človeka priamo, vzniká **priama** charakteristika. Ak opisuje človeka cez jeho konanie a správanie, vzniká **nepriama** charakteristika.

VÝKLAD

Slohový útvar, v ktorom sa **vysvetľuje, objasňuje** nejaký problém alebo jav, sa nazýva **výklad**. Pri vysvetľovaní sa používajú argumenty a príklady. Postup vysvetľovania môže byť **induktívny** (najprv sa uvádzajú fakty a príklady, potom sa vyvodí závery a poučenia) alebo **deduktívny** (najprv sa vysloví poučka, ktorá sa potom vysvetľuje a dokladá príkladmi).

Rozlišujeme výklad **populárny** (v učebniciach, v populárno-náučnej literatúre) a **vedecký** (v odborných časopisoch, odborných dielach).

Výklad realizovaný ústnou formou sa nazýva **prednáška**. Písomne realizovaný výklad sa nazýva **článok**.

Vo **výklade** sa uplatňuje **výkladový slohový postup**.

Znaky výkladového slohového postupu:

- logická stavba a zložitá štruktúra
- vysvetľovanie, uvádzanie príkladov, dôkazov
- silná súdržnosť jednotlivých odsekov i celého textu

Z jazykových prostriedkov sa vo **výklade** používajú plnovýznamové slovesá, odborné termíny, internacionalizmy, jednoduché podrad'ovacie súvetia i zložené súvetia.

Výklad sa vyznačuje **neosobnosťou, objektivnosťou**. Výklad sa člení na **úvod, jadro a záver**.

Úvod

- ☐ všeobecné tvrdenie
- ☐ účel
- ☐ príčina

Jadro

- ☐ porovnanie dvoch javov
- ☐ dôvod
- ☐ dôsledok
- ☐ argumentácia

Záver

- ☐ zhrnutie, vymenúvanie
- ☐ vyslovenie predpokladu

VÝKLAD sa využíva v **náučnom štýle** (v učebniciach, v populárno- náučnej literatúre, v odborných časopisoch);

Je **neosobný, objektivný**; používajú sa v ňom internacionalizmy, odborné termíny, prevažujú podrad'ovacie súvetia a oznamovacie vety.

ÚVAHA

Štylisticky útvar, v ktorom sa autor zamýšľa nad mravnými, spoločenskými, vedeckými alebo umeleckými problémami, sa nazýva **úvaha**.

- Vyjadruje predovšetkým **subjektívny postoj autora** a nekladie si za cieľ podávať úplné a odborné poučenie o téme.
- Z jazykových prostriedkov sa v úvahu používajú: obrazné pomenovania, citovo zafarbené slová, synonymá a antonymá, častice a citoslovčia, všetky druhy viet podľa postoja hovoriaceho, jednoduché vety i súvetia.

Úvaha sa uplatňuje:

- v náučnom texte (*populárno-náučné články*),
- v publicistickom štýle (*úvodník, komentáre, recenzie*),
- v umeleckom štýle (*úvahy, eseje*).

Úvaha spolu s **výkladom** patrí do **výkladového slohového postupu**. Líšia sa tým že:

- ✚ **úvaha** sa vyskytuje najčastejšie v **umeleckom štýle** (napr. *aforizmoch, prísloviach, lyrickej poézii, v úvahách postáv alebo rozprávača v próze či v monológu v dráme*), v publicistickom štýle (napr. *v komentári*), v odbornom štýle sa nachádza v *recenzii* či *posudku*;

Vyjadruje **osobný, subjektívny názor** autora na známy jav či problém;

Autor sa snaží upútať čitateľa bohatstvom svojej slovnej zásoby, využíva umelecké prostriedky (*epiteton, metaforu, personifikáciu, opakovanie výrazu alebo rovnakého typu viet a pod.*);

Úradný list

V **úradnom liste** **úrad alebo inštitúcia** občanovi niečo oznamuje, niečo od občana žiada alebo na niečo pozýva. Občan (súkromná osoba) píše úradu alebo inštitúcii najčastejšie **žiadosť, objednávku, reklamáciu alebo sťažnosť**.

Úradný list sa píše na papier formátu A4. Má normou predpísané obsahové časti (záhlavie, vlastný text písomnosti, záver). Úradný list je útvar **administratívneho štýlu**.

Dotazník

Tlačivo s otázkami, ktoré treba presne, stručne vyplniť, sa nazýva **dotazník**. Dotazník, v ktorom sa dopĺňajú osobné údaje, sa nazýva **osobný dotazník**.

VÝVIN SLOVENSKÉHO JAZYKA

PRÍRUČKY A SLOVNÍKY

Pravidlá slovenského pravopisu sú základnou **pravopisnou príručkou spisovnej slovenčiny** (vždy najnovšie vydanie).

Krátky slovník slovenského jazyka (2003) kodifikuje spisovnú **slovnú zásobu** slovenčiny.

Pravidlá slovenskej výslovnosti (1984) kodifikujú **výslovnosť** slovenských slov.

Slovník súčasného slovenského jazyka A - G je prvým zväzkom (z plánovaných ôsmich zväzkov) výkladového slovníka národného jazyka väčšieho rozsahu. Celkový rozsah SSSJ = približne 200 000 slov.

SLOVENČINA V RODINE SLOVANSKÝCH JAZYKOV

Na svete je celkove okolo 5 600 jazykov, z nich vedci preskúmali 2 500. Skúmaním súčasných, prípadne starších jazykov, z ktorých sú zachované písomné pamiatky, sa vedci dopátrali k podobe viacerých prajazykov. Z prajazykov sa vyvinuli jazykové rodiny: indoeurópska, čínsko - tibetská, austrálske... K rodine **indoeurópskych jazykov** patria **slovanské, germánske** a **románske** jazyky, na východe **indoiránske** jazyky.

Základom, východiskom všetkých slovanských jazykov bola **praslovančina**. Praslovanský jazyk sa sformoval v priebehu druhého až prvého tisícročia pred našim letopočtom. Dorozumievali sa ním dávni predkovia dnešných slovanských národov vo svojich pôvodných sídlach medzi riekami Visla a Dneper.

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

Praslovanský jazyk sa začal štiepiť na **slovanské jazykové skupiny** asi v prvých storočiach nášho letopočtu a okolo 10. stor. nášho letopočtu sa ustálili **tri základné jazykové skupiny**:

- **východoslovanské**: ruština, ukrajinčina, bieloruština,
- **južnoslovanské**: chorvátčina, slovinčina, macedónčina, bulharčina, staroslovienčina, srbčina,
- **západoslovanské**: poľština, čeština, slovenčina, lužická srbčina.

SLOVENSKÁ ABECEDA je súbor všetkých písmen, ktoré sa používajú v grafickej sústave slovenčiny. Je to modifikovaná latinka (modifikovaná použitím diakritických znamienok mäkčeň (š, č, ž, dž), dĺžeň (á, é, í, ý, ó, ú), bodky (ä), vokáľ (ô)).

Na Slovensku žijú **príslušníci národnostných menšín**: maďarskej, rómskej, rusínskej, ukrajinskej a nemeckej. Maďarský jazyk je príbuzný s fínskym a estónskym jazykom – urgofínske jazyky. Rómske jazyky majú pôvod v strednej Indii. Rusínsky a ukrajinský jazyk patria k východoslovanským jazykom. Nemecký jazyk patrí ku germánskym jazykom.

Najväčšia **príbuznosť** medzi slovanskými jazykmi sa zachovala **v slovnej zásobe**. Rozdiely vznikli najmä **v zvukovej podobe jazykov a tvarosloví**.

LATINKA alebo **latinská abeceda** je najpoužívanejšie hláskové písmo na svete. Obsahuje 26 písmen a s drobnými obmedzeniami sa používa vo väčšine európskych štátoch (okrem krajín východnej Európy), v Severnej a Južnej Amerike, v subsaharskej Afrike a na ostrovoch v Tichom oceáne.

Veľké písmená sú odvodené zo starorímskej kapitály (rímske písmo tesané do kameňa), pôvodne vyvinutej pre latinčinu - jazyk starovekých Rimanov. Vznikla na základe etruského písma, ktoré bolo odvodené z gréckej alfabety. Archaická latinka obsahovala 21 písmen:

A B C D E F Z H I K L M N O P Q R S T V X.

SLOVENČINA AKO NÁRODNÝ JAZYK A JEHO PODOBY

Slovenčina je **národný jazyk** Slovákov. Do národného jazyka patrí celé bohatstvo dorozumievacích prostriedkov: **spisovný slovenský jazyk, slovenské nárečia, slang, miestne názvy, slová ľudovej slovesnosti** atď.

SPISOVNÝ SLOVENSKÝ JAZYK je vypracovaná, štylisticky definovaná a **kodifikovaná forma národného jazyka**. Používa sa v literatúre, vo verejnom styku a v masových médiách (tlač, rozhlas, televízia).

VÝVIN SPISOVNEJ SLOVENČINY (18.-20. STOR.)

18. storočie - *prvé pokusy o uzákonenie spisovného jazyka* – **Jozef Ignác Bajza**. Odstraňoval čechizmy, zavádzal označovanie d', t', ň, ľ, ale nevenoval pozornosť pravopisu.

Anton Bernolák využil *kultúrnu západoslovenčinu* ako základ pre **prvú kodifikáciu spisovného jazyka**. Bernolákovým jazykom písali napr. Hollý, Fándly,... Vyučovalo sa v ňom v prvom učiteľskom ústave v Spišskej Kapitule. **V r. 1787 vydal prvú gramatiku spisovnej slovenčiny.**

19. storočie - je **poznamenané formovaním sa dnešnej spisovnej slovenčiny**. **Ludovít Štúr** podobne ako Bernolák uprednostnil fonetický pravopis. Mäkkosť spoluhlásky sa dôsledne označovala. Štúr nepozná hlásku ľ, y, ä, iu, é, výnimky z rytmického krátenia. Štúr **kodifikoval spisovný jazyk na základe stredoslovenského jazyka (1843)**. V roku 1846 vydal Štúr spis *Nárečie slovenské alebo potreba písania v tomto nárečí*, v ktorom **obhajoval nevyhnutnosť nového spisovného jazyka** a v tom istom roku vyšlo jeho jazykovedné dielo *Náuka reči slovenskej*, obsahujúce **základy novej gramatiky**.

V roku **1851** bola prijatá **úprava Martina Hattalu** (prestali sa používať mäkčene v de, te, ne, le; ...) Nový jazyk zjednotil štúrovcov a bernolákovcov a stal sa východiskom dnešného spisovného jazyka.

20. storočie - **Samuel Czambel** prispel k dotvoreniu modernej spisovnej slovenčiny - dielo *Rukoväť spisovnej reči slovenskej* (1902)..

Podstatnú zmenu priniesli *Pravidlá slovenského pravopisu r. 1953* (používanie i v koncovkách slovies; zostalo však nepravidelné písanie s- a z-). To bolo zmenené až v **r. 1968**. **R 1991 vyšli nové Pravidlá slovenského pravopisu**. **Niektoré základné zmeny**:

- ✚ zjednodušil sa pravopis písania slov cudzieho pôvodu
- ✚ historických osobných mien

Slovenčina v kocke (nielen) pre deviatakov

- ✚ písanie slov spolu a osobitne (nadránom = nad ránom,...)
- ✚ rozdeľovanie slov
- ✚ písanie veľkých písmen v názvoch ulíc, námestí, sadov, mostov (Ulica osloboditeľov,)

NÁREČIE je územie a funkčne vymedzený jazykový útvar, ktorým spontánne komunikuje obyvateľstvo istej oblasti. Nárečia sa delia z generácia na generáciu v ústnej podobe. Na Slovensku je vyše 30 nárečí, ktoré sa začleňujú do troch základných nárečových skupín: **stredoslovenské nárečia**, **západoslovenské nárečia**, **východoslovenské nárečia**.

HLAVNÉ ROZDIELY MEDZI NÁREČIAMI:

Pravidlo o rytmickom krátení platí v stredoslovenských nárečiach (*krásna*), no neplatí v západoslovenských nárečiach (*krásná*). Vo východoslovenských nárečiach niet dlhých slabík (*krasna*).

Hlávky d', t', ň, l' pred **e, i** zostávajú mäkké v stredoslovenských nárečiach (*d'ed'ina*).

Na **dz, c** sa menia v západoslovenských a východoslovenských nárečiach (*dzeci, cicho*).

Slabičné r, ř, l, í sa upravilo takto: v západoslovenských nárečiach na **u, ú** (*stúp*), vo východoslovenských nárečiach sa priberá hlávka **a, e, i, o, u** (*verba, zarno, jabluko*).

ZA SPISOVNÉ SLOVÁ POVAŽUJEME:

- všetky štylisticky bezpríznakové slová;
- zo štylisticky príznakových slov - hovorové, odborné, knižné, básnické;
- dobovo príznakové slová - historizmy, archaizmy, neologizmy;
- citovo zafarbené slová (expresíva) - zjemňujúce slová, zdobeniny, zveličujúce slová...;
- slová cudzieho pôvodu - zdomácnené slová, internacionalizmy, cudzie slová.

ZA NESPISOVNÉ SLOVÁ POVAŽUJEME:

- ✓ nárečové slová,
- ✓ slangové slová,
- ✓ nesprávne podoby spisovných slov.

Každý národ sa stará o svoju jazykovú kultúru, t.j. o správne používanie jazyka. Cieľavedomá činnosť smerujúca k zveľadeniu spisovného jazyka a jazykových prejavov sa nazýva **jazyková kultúra**.

Jazykovú kultúru zveľadujú školy, jazykové pracoviská (*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied*), príručky (*1000 poučení zo spisovnej slovenčiny*) a odborné časopisy (*Slovenská reč, Kultúra slova*), jazykové poradne (*Jazyková poradňa JÚEŠ SAV*) a i.

NÁUKA O JAZYKU

JAZYK. JAZYKOVEDA. ČLENENIE JAZYKOVEDY

Vznik reči - schopnosti hovoriť - súvisí so schopnosťou človeka myslieť, uvedomovať si okolitý svet a reagovať naň. Je pravdepodobné, že prvé dorozumievanie umožňovali ľudské zvuky. Podľa predpokladov vedcov sa počiatky formovania reči datujú do obdobia 40- až 30-tisíc rokov pred Kristom. Neskôr sa formovali hlávky, ktoré podľa istých pravidiel človek spájal do slabík, slov a slov do viet.

Súhrn pravidiel o používaní všetkých prvkov jazyka (hlások, slabík, slov, viet) tvorí **usporiadaný systém**, ktorý nazývame **JAZYK**.

Všestranným systémom jazyka sa zaoberá **JAZYKOVEDA (LINGVISTIKA)**.

Jazykoveda ako náuka o jazyku sa člení na:

- ✚ **HLÁSKOSLOVIE (FONETIKU)** - náuka o hláskach, o zvukovej stránke jazyka;
- ✚ **NÁUKU O SLOVNEJ ZÁSObE (LEXIKOLÓGIU)** - náuka o slove a slovnej zásobe jazyka a vedecké spracovanie slovníkov.
- ✚ **GRAMATIKU:**
 - **tvaroslovie (morfológiu)** - zaoberá sa slovnými druhmi a ich gramatickými kategóriami;
 - **skladbu (syntax)** - zaoberá sa vetnými členmi, skladmi a vetami;
- ✚ **SLOH (ŠTYLISTIKU)** - výber a najvhodnejšie usporiadanie jazykových prostriedkov z hľadiska jazykovej komunikácie.

